

**INSTITUTIONEN FÖR SOCIOLOGI
OCH ARBETSVETENSKAP**

BROTT MOT GRIFTEFRIDEN

Kartläggning och situationell brottsanalys.

Anneli Fjordefalk

Examensarbete för
Master i kriminologi,
30 hp.
Handledare:
Charlotta Thodelius
Termin/år: VT20

Abstract

Title: Brott mot griftefriden. Kartläggning och situationell brottsanalys.

Author: Anneli Fjordefalk

Supervisor: Charlotta Thodelius

Type of thesis: Master thesis in Criminology, 30 HEC, VT20

Aims and objectives:

The thesis has a two-folded aim, firstly to explore and describe the scope and characteristics of the crime “violating the peace of the dead” in a Swedish contemporary context. Secondly, to analyze the crime-causes from a situational perspective, by testing the validation of situational action theory (SAT), combined with supporting interactional theories and morality concepts. In this way, the thesis can contribute with theoretical development and inspire future interdisciplinary research. This is important, not only since previous research is scarce, but also for testing and elaborating criminological theory in a wider context.

Method and data:

The empirical material consists of court documents: 35 sentences between the years 2009-2019. With inspiration from previous studies of rare crimes, I chose to conduct a single case design with embedded units of analysis, using within- and cross-case analysis. Early in the process I divided the collected material in two categories, and the main analysis focused on the unlawful treatment of a dead body (not the grave). The systematic analysis was done in a framework based on mainly three levels of analytical categories: sentence data, case elements and theoretical concepts.

Results:

The descriptive results show an increase in number of sentences over the recent years. This might be related to an increased sensitivity for violence in society, as well as changes in legal praxis, but still hiding or mutilation of victims of deadly violence are rare. The theoretical analysis suggests that the cases firstly can be seen as representing three different situational dimensions: the social, the private and the coincidental dimension. And secondly, each dimension constructs a specific meaning intertwining the individual, interaction and context, influencing the causation. The main theory, SAT, had some limitations in explaining this type of crime, but was useful combined with supporting theories. However, developing a crime specific theory seems less helpful, these crimes are too heterogenous. Instead, they are best understood as situationally dependent moral (inter)actions.

Key words, interaction, micro-sociological theory of violence, moral disengagement, offender decision making, rare case study, situational action theory, SAT, unlawful treatment of a dead body

Innehållsförteckning

1. INTRODUKTION	4
1.2 BAKGRUND: DET OTILLRÄCKLIGA KUNSKAPSLÄGET	5
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	7
1.4 UPPSATSENS DISPOSITION	8
2. UPPSATSENS RAMVERK	8
2.1. DEN JURIDISKA KONTEXTEN.....	9
2.1.1 Rättslig praxis - brottskonsumtion	11
2.2 TIDIGARE FORSKNING OCH STYCKMORDSSTUDIEN.....	12
2.3. RARE CASES – GÅR DET ATT STUDERA OVANLIGA BROTT?.....	14
3. TEORI	15
3.1 VIKTEN AV SITUATION OCH INTERAKTION	15
3.1.2 Moralens roll	17
3.2 TEORETISK TILLÄMPNING.....	18
3.2.1 Före brott mot griftefriden	18
3.2.2 Under brottsakten	19
3.2.3 Efter brottsakten.....	20
4. DESIGN, MATERIAL OCH METOD	21
4.1 KVALITATIV FALLSTUDIODESIGN	21
4.2 MATERIAL	22
4.3 DATAKATEGORISERING OCH TIDIGA RESULTAT	23
4.4 ANALYSMETODER	24
4.5 KVALITETSKRITERIER, VALIDITET OCH RELIABILITET	26
4.6 ETISKA REFLEKTIONER.....	27
5. FALLBESKRIVNINGAR	28
6. RESULTAT	31
6.1. KARTLÄGGNING	31
6.2 SITUATIONELLA DIMENSIONER AV BROTT MOT GRIFTEFRIDEN	33
6.2.1 Den sociala dimensionen	34
6.2.2 Den privata dimensionen	40
6.2.3 Den slumpartade konfrontationens dimension	45
6.3. SAMMANFATTANDE KOMPARATION AV DIMENSIONERNA	49
6.4 RESULTAT GÄLLANDE SAT - PRÖVAD MED BROTT MOT GRIFTEFRIDEN	50
7. DISKUSSION	51
7.1 GENOMFÖRANDE.....	51
7.2 SAMMANFATTANDE DISKUSSION AV RESULTATEN.....	52
7.3 TEORINS STYRKOR OCH SVAGHETER	54
7.4 SLUTSATSER.....	56
8. REFERENSER	58
9. APPENDIX	61

1. Introduktion

Följande uppsats grundas i min egen fascination för ovanliga brott, allt från terrorism, skolskjutningar och komplexa bedrägerier till kvinnor som förgiftar sina närstående. Intresset berör även brottsfall gällande försvunna personer som senare hittats döda, där frågor om brott mot griftefriden aktualiserats. Brott mot griftefriden definieras som ett brott mot allmän ordning i 16 kap. 10 § brottsbalken:

Den som obehörigen flyttar, skadar eller skymfligen behandlar lik eller avlidens aska, öppnar grav eller eljest gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum eller på gravvård, döms för brott mot griftefrid till böter eller fängelse i högst två år. (SFS 1993:207)

En sådan uppmärksammas händelse gällande brott mot griftefriden handlade om en försvunnen 50-årig kvinna, som tidigare levtt ett vanligt villaområdesliv med sin man och sina två tonårsdöttrar i ett hus utanför Stockholm. I mitten av juni 2017 hittades kvinnans torso i bakluckan på makens garageuppställda AMC Matador, en amerikansk entusiastbil från 70-talet. Jag följde ärendet via nyheter och nätforumet Flashback, eftersom jag också har en AMC-bil och därför var med i samma bilrelaterade intressegrupp på Facebook som mannen.

Kvinnan hade varit försvunnen sedan 7 april när torson hittades, och så småningom erkände maken att han styckat henne i villagaraget under påsklovet, när båda döttrarna varit hemma. Han menade att de bråkat sent på kvällen, att han knuffat henne ifrån sig så att hon föll och slog huvudet i vardagsrumsbordet, och hävdade att hon dött omedelbart. Istället för att ringa 112 ska mannen ha försökt återuppliva sin fru, därefter valde han att först gömma hennes kropp, åka och köpa en tigersåg och sedan stycka kroppen i garaget. Torson blev kvar då den var för svårhanterlig, så han förpackade kroppsdelen i påsar i en plastlåda som han gömde i bakluckan på bilen.

Maken åtalades för mord och brott mot griftefriden, men dödsorsak kunde inte fastställas eftersom resten av kroppen inte hittats. Ytterligare en magstark detalj i fallet var mannens konstaterade lögn om att han kremerat huvudet och andra kroppsdelar i trädgårdsgrillen, med hjälp av dieselolja. Polisutredningen konstaterade att grillen inte kunde uppnå den hetta som

krävs för att förkolna ett människohuvud. Varken vävnadsrester eller spår av diesel återfanns heller i grillen. Åklagarens teori var istället att mannen dumpat delarna på återvinningscentralen eller i naturen.

Lögner antogs vara ett sätt att få polisen att sluta leta efter kvinnans huvud och minska risken för att det skulle återfinnas och därmed kunna visa att dödsorsaken var en annan än den maken påstod. Makens berättelse bedömdes sakna både trovärdighet och tillförlitlighet, men kunde inte motbevisas. Både Tingsrätten och Hovrätten friade mannen från mordåtalet men dömde honom för brott mot griftefrid till två års fängelse. Solna tingsrätt skriver i domen (B 4619:17):

Gärningen, vars osmaklighet, skändlighet och skymflighet är ytterst påtaglig, har ett mycket högt straffvärde /.../ Straffvärdet är så högt att straffskalan för denna typ av agerande inte framstår som rimlig, då straffet är begränsat till högst två års fängelse. Självklart går det att fundera ut ännu obehagligare och mer förnedrande sätt att hantera en avliden kropp. Men oavsett om det skulle finnas ”värre” sätt att skymfa en död människa, anser tingsrätten att straffvärdet för nu aktuellt brott ligger på två års fängelse och att det således slår i taket på straffskalan.

Fallet är ett av flera liknande fall, där personer som suttit häktade länge misstänkta för mord inte kunnat åtalas eller dömas för att ha orsakats offrets död, utan enbart för brott mot griftefriden, som i fallen gällande Linda Chen och Madelen Ekfalk. I det danska så kallade ubåtsfallet – mordet på journalisten Kim Wall – var risken att gärningspersonen bara skulle dömas för brott mot griftefriden ett hett ämne i nyheter och sociala medier månaderna innan rättegång. Det skulle i så fall endast givit sex månaders fängelse enligt dansk lag (Palm, 2017). Eftersom samtliga kroppsdelar återfanns kunde gärningspersonens dock dömas även för mord.

1.2 Bakgrund: det otillräckliga kunskapsläget

I den mediala rapporteringen om brott mot griftefriden hänvisas det sällan till kriminologisk eller annan typ av forskning, eftersom det i hög grad saknas kunskap om fenomenet. Det gör att diskussioner om brott mot griftefriden ofta vilar på antaganden eller emotionella argument.

Fallet från 2017, med kvinnan som delvis hittades i AMC-bilen, blev mycket omskrivet och debatterades bland annat av Socialdemokraternas dåvarande gruppleddare i riksdagen, Anders Ygeman. I sina uttalanden uttryckte han, med stöd i fallet, behov av ändrad lagstiftning och straffskärpning (Svahn, 2018 & Stenlund, 2018). I maj 2018 skrev den moderata riksdagsledamoten Ellen Juntti en motion (2018/19:2640) med liknande önskemål om straffskärpning. Dock innefattar motionen ingen hänvisning till källor eller andra argument än emotionella, det vill säga att *”det är ett avskyvärt brott”*. Motionen fick stöd i riksdagen och behandlades av Justitieutskottet (Bet. 2018/19:JuU11), där den senare avslogs.

AMC-fallet och dess efterspel väckte mitt intresse för att försöka bidra till det kriminologiska kunskapsfältet gällande brott mot griftefriden. Paradoxalt nog är många brottstyper snudd på överstuderade, men här finns knappt något akademiskt skrivet. Även om dokumentära brottsskildringar och juridiskt material kan vara intressant att ta del av, lämnar de ofta läsaren utan svar på orsakerna till brottet. Det verkar alltså finnas en tom brunn att fylla.

Kriminologin kan därför bidra med att ge empiriskt och teoretiskt förankrade förklaringar och en djupare förståelse för de mångfacetterade interaktionsmekanismer som påverkar brottsituationen. En aspekt som jag förväntade mig att ha användning för är det som kallas för *”victim/offender overlap”* (Lauritzen & Laub, 2007), det vill säga att rollerna som offer och gärningsperson överlappar varandra. Att leva en riskfylld livsstil i en omgivning där många delar prokriminella värderingar innebär stor risk för att själv bli utsatt för brott (Jennings, Piquero & Reingle, 2011). I relation till att offer och förövare ofta delar miljö och värderingar, är även *co-offending* (Waring, 2002) ett användbart begrepp. Brott sker ofta som en kollektiv aktivitet, genom den oorganiserade eller tillfälliga gruppen av bekanta som begår brott ihop, utan organisatoriska strukturer utöver informell social rangordning (ibid:43).

Några av de initiala huvudfrågorna som ledde mig in i arbetet handlade dock främst om varför socialt välfungerande människor utan allvarlig psykisk störning plötsligen kan skända en död människa, som i AMC-fallet. Den samlade statistiken om dödligt våld (Brå, 2019) listar vanliga korrelerade bakgrundsfaktorer, som alkohol- och drogriskbruk, våld i nära relationer, psykisk ohälsa och socioekonomisk utsatthet, vilka inte var framträdande i de fall jag funderade över. Därigenom framstår brottsituationen, eller förgrundsfaktorer, som mer

intressanta att studera än bakgrundsfaktorer när det kommer till brott mot griftefriden. Det teoretiska ramverket i uppsatsen kommer därför att i huvudsak utgå från Wikström, Oberwittler, Treiber & Hardies (2013) situationella handlingsteori (SAT) - genom att betrakta brott som moralhandlingar. SAT kommer även att kombineras med Collins mikrosociologiska våldsteori (2008), Banduras (1996) resonemang om "moral disengagement" - moralisk frikoppling - och Kennedy's (2009) begrepp subjektiv rationalitet.

Förutom vikten av orsaksförklaringar anser jag det även angeläget att förstå griftefridsbrottets plats i samtiden. Det är ett juridiskt konstruerat brott som innefattar ett brett spektrum av ospecificerade handlingar, allt från att välta en gravsten till att stycka någon. Det väcker i sin tur frågor om varför dessa skilda handlingar ryms inom samma lagparagraf, och varför det är ett brott mot allmän ordning och inte mot person.

När de grövsta fallen uppmärksammas så väcks även moral- och rättsfilosofiska frågor om hur allvarligt samhället ser på skymfandet av en död människa. Västvärlden verkar vara inne i en tid av successivt ökad känslighet för och intolerans mot våld, vilket bidragit till utökade kriminaliseringar och straffskärpningar för våldshandlingar som tidigare ansågs lindriga eller en privatsak (Kivivouri, 2015:334). Kan den känsligheten även omfatta döda kroppar och i så fall förklara varför lagen om brott mot griftefriden kan upplevas gå i otakt med samtiden?

1.3 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen har ett tvådelat syfte, det första är att utifrån en utforskande ansats kartlägga brott mot griftefridens omfattning och struktur i svensk kontext. Därtill kommer brottets orsaker att analyseras utifrån brottsituationen, med hänsyn till interaktioner mellan individen och omgivningen genom att pröva SAT:s (Wikström et al., 2013) förklaringsmodeller.

Studien vilar på följande frågeställningar:

1. Hur kan brott mot griftefriden kartläggas utifrån mönster gällande förekomst och struktur?
2. Vilka faktorer samspelar i brottsituationen, och på vilket sätt kan situationella teoretiska perspektiv bidra med tänkbara orsaksförklaringar?

Materialet för analysen består av samtliga tingsrättsdomar under en tioårsperiod (2009 – 2019). Brottet har delats upp i två kategorier i studien och orsaksanalysen har avgränsats till att behandla typ 2: brott mot en död kropp som inte är formellt begravnen (inte gravplatsen, eller begravda kvarlevor). Målen med uppsatsen är att dels bidra till ny kunskap om en ovanlig brottstyp genom att pröva teoretiska generella förklaringsmodeller, dels att utgöra en grund för framtida tvärvetenskapliga studier, eftersom brottet rör sig i gränslandet mellan kriminologi, rättssociologi, juridik och psykologi.

1.4 Uppsatsens disposition

Uppsatsen består av sju delar totalt. I introduktionsdelen beskrivs uppsatsens bakgrund, syfte och frågeställningar. Därefter följer uppsatsens ramverk, som kombinerar de juridiska riktlinjerna, med den lilla internationella och nationella forskningen som rör brottstypen. Här förs även en mindre diskussion om så kallade "rare cases", det vill säga vikten av att även studera ovanliga brottstyper. Det tredje avsnittet berör teoretiska perspektiv som beskriver de valda teorierna översiktligt och sedan fördjupar resonemanget kring de begrepp som kommer att tillämpas i analysen. Metodavsnittet redogör för uppsatsens design, material, databearbetning, analysmetod, samt kvalitetskriterier och etisk reflektion. I avsnitt fem ges en kortfattad fallbeskrivning av de fall som inkluderats i orsaksanalysen för att ge en översikt. Resultatavsnittet inleds med en deskriptiv del gällande fördelning över den studerade tioårsperioden samt vissa centrala fallnära observationer. Därefter följer resultatet av inomfalls- och mellanfallsanalyserna, i form av tre situationella dimensioner av brott mot griftefriden. Uppsatsen avslutas med en diskussion gällande resultatet i förhållande till syfte och frågeställningar, samt huvudteorins styrkor och svagheter.

2. Uppsatsens ramverk

Redan tidigt i sökandet efter relevant litteratur blev det tydligt att ämnesmässig splittring och brist på övergripande kunskap råder gällande brott mot griftefriden. Brottsförebyggande rådet (Brå, 2019:41) nämner kortfattat att det är ovanligt att gärningspersoner gömmer eller skändar kroppen efter att ha utsatt offret för dödligt våld, och att det i sådana fall är vanligare att brottsoffret är en kvinna. Däremot nämns inte brott mot griftefriden uttryckligen, likaså är urvalet baserat på av Brå konstaterade fall av dödligt våld mellan åren 2014 - 2017.

Undersökningen (ibid) baseras på egna bedömningar av hanteringen av kroppen, utan att det framgår hur man definierat att en kropp exempelvis är ”gömd”.

Brott mot griftefriden kan, hypotetiskt, även begås utan att offret har avlidit på grund av dödligt våld, exempelvis i fall där dödsorsaken kan ha varit naturlig, ett självmord eller en olyckshändelse. De mest brottspecifika svenska textfynden bestod istället av rättsligt material från lagstiftningskedjan, vilka har varit nödvändiga för att avgränsa vilka brottshandlingar som formellt sett kan definieras som brott mot griftefriden. Läsningen tog en ämnesmässig avstickare och blev mer juridisk än förväntat.

Uppsatsens ramverk kommer därför att först belysa den juridiska kontexten och rättsliga praxis som definierar brottet, därefter tidigare forskning och kopplingen till studier av andra brott som förekommer sällan, så kallade ”rare cases”.

2.1. Den juridiska kontexten

De kunskapskällor som är grundläggande för hur brott mot griftefriden bör förstås i en svensk kontext är i första hand juridiska. Källorna har upptäckts i en slags omvänd kronologisk ordning enligt principen att man bör gå bakåt i förarbeten och underliggande källor i studier av juridiska dokument (Granström, 2006:238). Startpunkten var därför 16 kap. 10 § brottsbalken (1962:700) som beskriver brottsrekvisiten samt hänvisar till senaste lagändringen från 1993 där maxstraffet för brott mot griftefriden skärptes (SFS 1993:207). En sökning efter förarbeten och proposition till lagändringen ledde till Regeringens proposition (Prop.1992/93:141). Den utgick ifrån ett betydligt mer långtgående lagförslag från den så kallade Transplantationsutredningens slutbetänkande ”Kroppen efter döden” (SOU 1992:16), vilken ligger till grund för lagen som gäller än idag. Utredningens huvudsakliga syfte gällde medicinska förfaranden med döda kroppar, men ger även en samlad bakgrund till griftefridsbrottets rättsliga historia i Sverige.

Brott mot griftefrid förekommer i olika former sedan flera hundra år i svensk rätt. De första straffbestämmelserna handlade om likplundring, stöld i likhus och andra tillgreppsbrott. Den dödes frid blev ett självständigt skyddsintresse i och med 1864 års strafflag som var tänkt att skydda den döde både före och efter begravning (SOU 1992:59). I och med 1948 års

strafflagsreform utökades det straffrättsliga skyddet till att omfatta både den döda kroppen, de dödas vilorum och gravar. Benämningen blev ”brott mot griftefrid” och lagen är i princip oförändrad sedan dess. Genom klassificeringen som brott mot allmän ordning signaleras att lagen inte i första hand är tänkt att skydda den avlidne eller anhöriga. Den handlar istället om ett samhälleligt allmänintresse av att döda människor behandlas *pietetsfullt*, det vill säga med hänsyn och respekt, till skillnad från den personliga integriteten som är skyddsintresse vid brott mot levande personer. Det framstod som logiskt enligt slutbetänkandet att både kroppen och graven skulle skyddas inom samma straffbestämmelse även fortsättningsvis. Däremot ansågs 1992 års maxstraff på sex månaders fängelse för lågt, likaså bedömde man det vara ett allvarigare brott att angripa en kropp än en gravplats (SOU 1992:64).

Benämningen ”brott mot griftefrid”, ansågs problematisk när brottet riktas mot en död kropp eftersom ”den innebär en alltför kraftig avvikelse från vad som är normalt språkbruk” och utredningen presenterade slutligen förslaget att brottet borde graderas. Ett allvarligt angrepp eller en särskilt svår kränkning av en kropp eller en gravplats borde betraktas som ett grovt brott, och bestraffas med fängelse i högst fyra år (SOU 1992:65).

Dåvarande justitieminister Gun Hellsvik ansåg att det var uppenbart att det fanns fog för en straffskärpning men stannade vid ett straffmaximum på två års fängelse (Prop.1992/93:141). Lagändringen är den senaste gällande brott mot griftefriden, men utredningens förslag om att införa en gradering i lindrigare och grövre brott blev inte av.

Att en lag existerar innebär dock inte att varje lagbrott genererar data i form av en polisanmälan eller en lagföring. Brott mot griftefriden polisanmäls sällan av allmänheten utan brottet konstateras, eller *konstrueras*, i samband med polisutredning och åtal. Ett av det mest abstrakta farthindren i litteratursökningen handlade om just detta. Efter att ha läst flera förundersökningar och domar där nästintill identiska handlingar bedömdes olika, vilket ger en känsla av att lagen tillämpas godtyckligt och oförutsägbart. Frågan om varför likvärdiga brottshandlingar hanteras så olika i rättssystemet behövde även den besvaras i uppsatsen, vilket leder till frågan om brottskonsumtion.

2.1.1 Rättslig praxis - brottskonsumtion

I det svenska rättssystemet finns principer för huruvida en person som begått flera brott också ska åtalas och dömas för allihop, hur de bör viktas mot varandra - brottslighetskonkurrens - och hur detta sedan påverkar påföljden - påföljdskonkurrens (Asp, Ulväng & Jareborg, 2013:459). De enskilda brotten och domarna adderas inte ihop, vilket innebär att lindrigare brott ofta ”konsumeras” av grövre och därmed försvinner i rättsprocessen. När det gäller brott mot griftefriden sker brottet ofta i samband med mord och då uppstår ibland, inte alltid, brottslighetskonkurrens: mordet är grövre och har ett längre maxstraff, vilket kan leda till brottskonsumtion. Hur bedömningen ska göras beskrivs inte i lagtext eller förarbeten, och den som vill få vägledning får vända sig till prejudicerande domar och doktriner.

I Junodatabasen - tidigare Karnov eller Zeteo - samlas bland annat lagkommentarer som ger en övergripande brottsbeskrivning, vägledande domar, liksom resonemang om brottskonsumtion. När det gäller frågan om brott mot griftefrid bör konsumeras vid mord så beskrivs att det ofta anses vara en så kallad ”medbestraffad gärning”, om det skett enbart för att dölja mordet (Roos, 2018). Att medbestrafva innebär att den tilltalade inte döms för det enskilda brottet, men att gärningen vägs in i påföljden för det grövre brottet och även kan beaktas som försvårande vid straffvärdebedömningen (Ulväng, 2013:557).

I de fall behandlingen av kroppen inneburit ytterligare kränkning och skada kan det vara motiverat att döma för brott mot griftefrid *i brottskonkurrens* med mord (Roos, 2018). Här finns även tidsaspekten med som en faktor. En hovrättsdom från 2011 (B 650–11) har ansetts vara vägledande avseende tiden mellan flera skymfliga handlingar. De som sker samma kväll som mordet ansågs vara en del av mordhandlingen, medan de som sker kvällen efter mordet bedömdes vara ett självständigt brott mot griftefriden. Tolkningarna är dock inte självklara eller oemotsagda principer, det finns exempel där olika förhållningssätt diskuterats, som Södertörns tingsrätt i mål nummer B 6316–17:

Befattning med den döda kroppen som sker i anslutning till uppsåtligt dödande uteslutande för att t.ex. dölja mordet torde dock ofta ses som en medbestraffad efterhandling (se Zeteo, Kommentaren till 16 kap. 10 § brottsbalken). Magnus Ulväng

anser dock att föregående dödande, t.ex. enligt 3 kap. 1 § brottsbalken, inte konsumerar ett efterföljande brott mot griftefrid.

Det finns även vägledande domar från Högsta domstolen (HD) gällande konsumtion av lindrigare brott vid mord, exempelvis misshandel (Ulväng, 2013:610). Men det enda HD-målet (NJA 2003 s.113) om brott mot griftefriden handlar om beviskrav och i Ulvängs (2013) bok om brottslighetskonkurrens och relationen mellan regler och fall, ges en fingervisning om hur komplext området är. Ulväng försöker skapa ett system och ge lösningsförslag där det saknats enighet om hur konkreta problem bör lösas.

Juridiska oklarheter får betydelse även utanför rättssalarna eftersom det påverkar möjligheterna att studera brottstypen. Inte minst för att kunna tolka utfallet om antalet domar ökar eller minskar över tid, där en synbar ökning kan bero på hur brottet hanteras i rättssystemet. Brott mot griftefriden behöver konstrueras juridiskt för att existera, men den juridiska praxisen måste inte hantera konsekvenserna som lagtillämpningen har för exempelvis kriminologins önskan om teoretiska orsaksförklaringar.

2.2 Tidigare forskning och styckmordsstudien

Förutom de juridiska källorna som ramar in brottsdefinitionen och beskriver rättssystemets tillämpning, ser forskningsläget tunt ut både i Sverige och internationellt. Litteratursökningens träffar berörde inte specifikt brott mot griftefriden, enligt svensk lagstiftnings definition. Litteratursökningen baserades på huvudsakligen följande sökord:

brott mot griftefrid, griftefridsbrott, disturbing/violating the peace of the dead, indecent/unlawful disposal of a dead body/corpse, violation of a dead body/corpse, crimes against a dead body/a corpse, unlawful treatment of a dead body/corpse, (gross) abuse of a corpse, corpse abuse, corpse desecration/defilement

Sökresultatet utgjordes av vetenskapliga artiklar som behandlar andra länders syn på dödas juridiska och mänskliga rättigheter. Jones (2017) argumenterar för en engelsk lagändring så att även kränkningar av ett lik blir en kriminaliserad handling, idag krävs skada eller penetration för att handlingen ska anses straffbar. Whitten (2005) tar i sin tur upp brott inom den kommersiella handeln med kroppsdelar kopplat till begravningsbyråer och medicinsk

forskning i USA. Ytterligare en studie (Troyer, 2008) jämför nekrofililagrar i USA:s delstater, som sinsemellan är mycket olika, i några delstater är nekrofil inte olagligt. Som tidigare konstateras är brottet bundet av den juridiska tillämpningen genom den nationella lagstiftningen gällande skymflig behandling och kränkning av döda kroppar och gravplatser, vilka varierar mellan länder. Sökresultaten bekräftade den omständigheten, men gav inget som var relevant för min frågeställning.

Däremot hittade jag en ännu opublicerad studie om styckmord som genomförs vid Rättsmedicinalverket (RMV), vilken innehåller flera relevanta beröringspunkter för den här uppsatsen (Guggenheimer & Zilg, 2019). Styckmordsstudien erbjuder begrepp och typologier som är relevanta och applicerbara även för andra skymfliga behandlingar av en död kropp. Författarna beskriver att huvudsyftet med undersökningen är att bidra med underlag till polisutredningar och nyare data som önskas i samband med medialt uppmärksammade styckmord. De utreder även om och på vilket sätt en styckning försvårat rättsmedicinska undersökningar, och hur det kan ha påverkat domstolsbedömningen i respektive fall (ibid).

De preliminära resultaten av studien beskriver styckmord som ett ovanligt fenomen, under perioden 1991–2017 har 43 fall konstaterats. Det finns flest män i gruppen brottsoffer (56 % män, 44 % kvinnor), dock är kvinnor en vanligare offerkategori bland styckmord jämfört med andra mord, där de utgör 25 - 30 % av brottsoffren. Av alla kända styckmord sedan 1961 finns dock bara två kvinnliga gärningspersoner. Det är även svårare att fastställa dödsorsak vid styckmord än i andra rättsmedicinska obduktioner. Normalt finns endast ett fåtal procent med oklar dödsorsak, i denna studie är dödsorsaken oklar i cirka 25 % av fallen. Det är inte alltid själva styckningen som försvårar fastställande av dödsorsak, det kan även bero på att kroppsdelar saknas eller är i dåligt skick när de hittas. Det vanligaste skälet till styckning är för transport, att gömma kroppen eller försvåra identifikation och polisutredning. Olika typer av styckmord beskrivs enligt följande fyra kategorier (Guggenheimer & Zilg, 2019):

1. **defensiv** styckning - för att gömma, och/eller lättare transportera kroppen samt försvåra polisutredningen (genom att bevis förstörs).
2. **aggressiv** styckning - sker i affekt/raseri, sannolikt för att få utlopp för ilska, följer ofta på ett motsvarande genomfört mord.

3. *offensiv* styckning - präglas av sadism och en vilja att skända offret, ibland på grund av sjukliga fantasier.

4. *nekromantisk* styckning - i syfte att spara en del av kroppen som trofé

Den här typologin blev en ingång till mitt eget arbete och den initiala bearbetningen av uppsatsens empiriska material, vilket kommer beskrivas i det kommande metodavsnittet.

2.3. Rare cases – går det att studera ovanliga brott?

Brott mot griftefriden är både ovanligt och ett inte särskilt beforskat brottsproblem, vilket gör att det kan förstås som ett "rare case". Det verkar dela problembild med andra sällsynta eller understuderade brott, som att de ofta ges förenklade vardagsförklaringar istället för teoretiska orsaksförklaringar, vilket beskrivits av bland andra Newman, Fox, Harding, Mehta & Roth (2004). Som blivande kriminolog tar jag del av nyheter, intervjuer med poliser, jurister och allmänhet med viss frustration över att klichéer med grunt förklaringsvärde återupprepas. Faran i det är att om de etableras som sanningar så bidrar det till att myter frodas om offer, gärningspersoner och brottens kontext. Missförstånd och okunskap kan leda till konsekvenser för hur brottet förstås och konkret bemöts av både beslutsfattare och allmänheten (ibid:268). Vilket i sin tur kan leda till effektlösa eller kontraproduktiva preventionsinsatser, såväl som stigmatisering av vissa grupper.

Det är utifrån det utgångsläget inspirerande när andra tagit sig an det svårförklarade från grunden. För även om det saknas kunskap om ett specifikt brottsfenomen så finns det studier om andra ovanliga brott som delar samma slags problematik. Skolskjutningar och brott mot griftefriden är mycket olikartade brott, men jag har ändå inspirerats av argumentationen för vikten av att vetenskapligt försöka förklara brotten, trots teoretiska och metodologiska utmaningar, beskrivet av bland andra Newman et al. (2004:229) samt Thodelius & Sandén (2019:693–694).

Författarna har dels bidragit med metodutveckling och konkret arbetssätt gällande studier av ovanliga brott genom systematiska fallstudier av skolskjutningar. Dels med argument för att försöka utveckla kriminologiska teorier anpassade för brott som är ovanliga och därför anses svårförklarade på gruppnivå. Det är dock inte möjligt att viga en masteruppsats åt induktivt

teori bygge, och det finns redan kriminologiska teorier att tillämpa för att reducera verklighetens komplexitet och klarlägga eventuella mönster i brottsituationer, även de ovanliga.

3. Teori

Redan tidigt i mitt arbete tolkade jag brott mot griftefriden som ett våldsbrott, trots att det formellt är ett brott mot allmän ordning. Skälet är dels att det förknippas med föregående våldshandlingar, dels för att brottet ofta innebär mer skador på kroppen, oavsett om det är avsikten eller inte. Vilket leder till att de teorier som appliceras bör kunna förklara våldsamma interaktioner på olika sätt. Min huvudteori, som nämndes i introduktionen, är Wikströms et al. (2013) situationella handlingsteori (SAT). SAT är en generell teori, och sägs därför förklara alla typer av brott, genom att betrakta dem som situationsstyrda moralhandlingar. Brott mot griftefriden borde därmed också kunna förklaras av teorin, men eftersom det är ett heterogent brott med inslag av både föregående våld och moraliska aspekter, så valde jag att kombinera SAT med Collins (2008) mikrosociologiska våldsteori, Kennedys (2009) perspektiv på avskräckning i relation till subjektiv rationalitet, samt Banduras (1996) begrepp moralisk frikoppling (moral disengagement) för att skapa ett ramverk som förklarar interaktionerna före, under och efter brottet. Jag inkluderade även "victim/offender overlap" (Lauritzen & Laub, 2007) och "co-offending" (Waring, 2002) som stödbegrepp i analysen.

Nedan följer en beskrivning av övergripande teman i de teoretiska perspektiven, därefter diskuterar jag de delar som jag valt att tillämpa på materialet.

3.1 Vikten av situation och interaktion

SAT (Wikström et al. 2013) är en relativt ny teori som fortfarande utvecklas, vilket har gjort att min teoretiska utgångspunkt bygger på "original-SAT". Teorins huvudfokus ligger på moralens roll i brottsituationen, där brott är lika med alla typer av regelbrott som definieras av lagen (ibid:12). Teorin understryker vikten av förgrundsfaktorer och det situationella perspektivet, det vill säga att interaktionen mellan individen och omgivningen är avgörande för varför brott sker. Inom SAT går individens brottsbenägenhet (crime propensity) att förstås dels genom individens personliga egenskaper, dels genom hans moraliska värderingar: vad man anser är rätt eller fel sak att göra i förhållande till *en viss regel* (ibid:15-16).

Däremot sker ställningstaganden och agerande i relation till omgivningen, det vill säga allt som omger individen i brottsituationen (the setting). "It's all about interactions" menar Wikström et al. (406–407). SAT, till skillnad från andra rationella valteorier, betonar att individer inte *är* allmänt motiverade att begå brott, utan att motivation uppstår i interaktionen med omgivningen, vilken leder individens uppmärksamhet i en viss riktning (Wikström, 2014:79). SAT delar in motivationen i två typer: frestelser och provokationer. Frestelser beskrivs som önskemål och behov (wants and needs), kopplade till egna begär eller förpliktelser gentemot andra. Provokationer beskrivs i termer av friktion, kopplat till konflikter, irritation och ilska.

Att känna sig motiverad att bryta mot lagen räcker dock inte, motivationen måste passera ett moralfilter. Moralfiltret består av individens egen moral i förhållande till en viss regel, plus omgivningens moraliska kontext, vilka kan harmonisera (moralisk korrespondens) eller kollidera (moralisk konflikt), men båda samverkar till uppfattningen att brottet är ett alternativ, eller inte (Wikström, 2014:80). Den här *perceptionsvalprocessen* sker antingen utifrån rationella överväganden som är framtidsorienterade, eller utifrån vana (i motsats till rationellt tänkande), baserat på tidigare erfarenheter (ibid:81). De kontrollfaktorer som potentiellt kan stoppa en motiverad person från att begå en viss brottslig handling, är antingen omgivningens avskräckande effekt eller individens egen självkontroll.

När SAT tar upp rationalitet och avskräckning som ett möjligt hinder för brott så kan detta kompletteras med David Kennedys (2009:23–25) resonemang om subjektiv rationalitet. Något förenklat menar Kennedy att straff som avskräckning har brottsförebyggande potential om det förstås utifrån gärningspersonens perspektiv. Även kriminellt erfarna människor saknar fullständig information om riskerna för att kunna väga vinster och förluster mot varandra. En tidigare straffad person som är mycket brottsaktiv kan uppfatta risken att åka fast som låg, baserat på alla brott hen begått ostraffat. Påföljden behöver även vara meningsfull för mottagaren för att den ska ha en avskräckande effekt. Ett avlägset fängelsestraff kan uppfattas som lindrigt jämfört med andra konsekvenser som gärningspersonen fruktar mer.

Självkontroll får enligt SAT bara betydelse om individen gör ett övervägande och det brottsliga handlingsalternativet strider mot ens egna moraliska värderingar (Wikström, 2014:82). Stark press från omgivningen, stark affekt, psykisk störning, alkohol- och drogpåverkan kan leda till förlust av självkontroll och därmed förmågan att agera i enlighet med sina moraliska värderingar. Om den potentiella gärningspersonen däremot anser att brottet är ett acceptabelt alternativ återstår omgivningens avskräckande effekt som möjligt hinder. Båda faktorerna självkontroll och avskräckning saknar inflytande om brottet är en vanehandling, det vill säga sker utan eftertanke utifrån att det är så man brukar agera i liknande situationer. Vilket gör att situationer måste beaktas när brott ska förklaras, oavsett om det är brott som sker genom ett aktivt val eller av vana. Randall Collins mikrosociologiska våldsteori (2008) avser förklara just våldsamma situationer istället för individer, genom att se våld som situationsstyrda interaktionshandlingar präglade av emotionell energi mellan människor.

Några av Collins (2008) grundantaganden är att våld är missförstått, att det går emot den mänskliga naturen att samspela och därför är svårt att genomföra. Det krävs därför vissa situationella omständigheter eller taktiska beslut för att lyckas (ibid:27–29). Enligt Collins skapar konfrontationer och spänningsfyllda motsättningar en spärr av rädsla hos de flesta, som måste överkommas för att konflikten ska bli fysiskt våldsam (ibid:40–43). Det finns olika slags interaktionsmönster i våldsamma situationer som förklarar hur gränsen passeras, och det är i princip aldrig fråga om en ”fair fight”. Ett exempel är det Collins beskriver som en attack mot ett svagt offer (attacking the weak), det vill säga att interaktionen tippar över till våld först när den ena parten upplever ett emotionellt och situationellt övertag gentemot någon som av olika skäl är i underläge (ibid:186).

3.1.2 Moralens roll

Eftersom Wikström et al. (2013:12–13) betonar vikten av moral så behöver den identifieras och sättas ord på i analysen. Brottbejakande moral kan med fördel förstås med hjälp av Albert Banduras (1996) socialpsykologiska begrepp moralisk frikoppling (moral disengagement), vilket till viss del överlappar Sykes & Matzas neutraliseringstekniker (1957). Neutraliseringar kan beskrivas som inlärd metod som människor tillämpar för att kunna

begå brottsliga handlingar men samtidigt behålla självbilden av att vara en anständig person, exempelvis förnekelse av ansvar och åberopande av högre lojaliteter (ibid:667–669).

Bandura (1996:364) beskriver en liknande psykologisk mekanism genom begreppet moralisk frikoppling, för att förklara paradoxen att individer och grupper kan bryta mot egna regler om rätt och fel, göra skada och begå inhumana handlingar, men ändå behålla sin goda självbild och utan att klandra sig själva. Moraliska värderingar är enligt Bandura inte fasta utan kan omförhandlas och förändras, temporärt eller permanent, vilket kompletterar den något statiska synen på moral som beskrivs i SAT (Wikström et al. 2013:14). Under och efter brottsituationen håller individen bildligt talat in kopplingen så att ingen moralisk växel ligger i, och det blir möjligt att agera i konflikt med sådant man säger sig stå för och leva med det efteråt. Några av de identifierbara uttrycken för fenomenet är moraliskt rättfärdigande, eufemistiskt/sanerat språkbruk, fördelaktiga jämförelser med värre handlingar, förskjutning av ansvar och skuldbeläggande av offret (Bandura, 1996:365–366).

Även om tillämpningen i den här studien tar fasta på vad som *framkommer i efterhand*, så är det viktigt att betona att moralisk frikoppling inte ska förstås som efterhandskonstruktioner, utan som en kognitiv process som aktiveras innan eller i samband med händelseförloppet för att rättfärdiga det egna agerandet (ibid).

3.2 Teoretisk tillämpning

Utifrån ovanstående teorier har jag tillämpat de begrepp som jag uppfattat som mest centrala för att förstå orsakerna i handlingsprocessen. Jag utgår därför ifrån att det går att se brott mot griftefriden som en tredelad brottsituation: före, under och efter brottet, där de olika teorierna kan vara lämpliga att använda.

3.2.1 Före brott mot griftefriden

För att förstå mönster i interaktionen och våldet som leder fram till brott mot griftefriden tar jag hjälp av Collins (2008:134–135), som beskriver hur rädslan och spärren mot att använda våld ofta överkoms genom att attackera ett svagt offer. Svagheten innebär inte i första hand att offret är fysisk underlägsen, utan emotionellt svag genom förlust av emotionell energi, eller

situationellt självförtroende (ibid:189). Mönstret är tydligt när det gäller våld i nära relationer, där offret blir verbalt och fysiskt dominerad till undergivenhet. Offrets ”offeraktighet” (tårar, brist på motstånd) kan öka den emotionella dominansen som underlättar för förövaren att gå över spärren till våld.

Att attackera ett svagt offer är även vanligt i situationer som bär en prägel av bakhåll. Det sker genom kunskap och taktiska beslut om hur man ska få ett situationellt övertag genom att exempelvis beväpna sig, vara i numerärt överläge och vilseleda offret (Collins, 2008:179). Den gemensamma nämnaren för båda typerna av attack är att gärningspersonen har lärt sig hur man försvagar andra. I analysarbetet identifieras detta genom att brottet konstateras vara planerat eller att offret är chanslöst, som när någon dödas sovande i sin säng. Attack mot svaga offer kan även identifieras i avsnitt där upprinnelsen till brottet beskrivs, som att det finns en historik av våld och hot i relationen. I vissa konfrontationer passeras spärren genom den slags interaktion som Collins kallar för ”forward panic”, vilket saknar en bra svensk översättning (ibid:132). Fenomenet förekommer oftast efter en spänd och utdragen konflikt som i ett ögonblick av svaghet hos ena parten snabbt eskalerar till övervåld (overkill), vilket kan identifieras i brottsbeskrivningar där det skett ett påtagligt skändande av offret.

Det finns även en minoritet som Collins beskriver som det våldsamma fåtalet (the violent few) som inte har någon spärr av rädsla att överkomma, utan snarare tillfredsställer ett kicksökeri eller agerar kompetent i våldsamma situationer (ibid:371). Det våldsamma fåtalet identifieras genom en förkärlek för våld, exempelvis styrkt i form av tidigare domar och vittnesmål. Ett bekräftat våldsintresse är inte liktydigt med skicklighet, men vissa individer är även kompetenta våldsanvändare. Kompetens kan identifieras utifrån att brottet har skett ordnat och metodiskt och den åtalade ger intryck av att vara lugn och självsäker.

3.2.2 Under brottsakten

Motivationen som väcker perceptionsvalprocessen består som tidigare beskrivet av frestelser eller provokation (Wikström, 2014:79). Frestelser kan identifieras genom ageranden och uttalanden som ger uttryck för lojalitet och förpliktelser gentemot någon annan, egna begär eller behov av att undgå upptäckt. Provokationen som motivation identifieras i vittnesmål om ilska, raseri och bevisat övervåld gentemot offrets kropp.

Moralisk korrespondens (Wikström, 2014:80) i interaktionen mellan individen och omgivning i brottsituationen kan påvisas i domar där brottet varit helt eller delvis planerat och brottsplatsen är en plats som gärningspersonen har god kontroll över, som en egen gård på landet. De inblandade är även varandras omgivning i situationen, som i fall med flera gärningspersoner som pratar om och normaliserar brottet.

Moralisk konflikt (Wikström et al. 2013:27) mellan individen och omgivningen framträder exempelvis i fall där gärningspersonen är ensam om att lösa problemet med en död kropp i en laglydig miljö, eller när någon pressas av andra att delta mot sin vilja. Det är då angeläget att försöka identifiera vilka kontrollfaktorer som brustit. Uttrycks ånger, skam, skuld eller empati med offret som indikerar att gärningspersonen anser att brottet var fel, men att pressen från omgivningen lett till bristande självkontroll? Bristande avskräckning kan även ringas in genom att gärningspersonen inte hindrats av vare sig grannar, övervakningskameror eller risken att dömas för brottet. Begreppet subjektiv rationalitet är applicerbart på i princip alla fall där moralisk konflikt identifieras och omgivningens avskräckande effekt varit otillräcklig.

3.2.3 Efter brottsakten

Individens brottsbenägenhet och moral kan identifieras genom de inblandades tidigare våldsbrottslighet och uttryck för moraliska värderingar och rationaliseringar i vittnesmål. Ett sätt att försöka ringa in moraliska värderingar är att identifiera vilka slags förklaringar och känslor som uttrycks i domen. Med reservation för att förhör och rättegång är en speciell kontext där den tilltalade kan agera mer utifrån strategi än genuin representation av känslor. Förekomsten eller frånvaron av erkännanden/förnekelse och uttalanden om ånger/skuld/skam/empati kan tolkas som uttryck för individens moral gällande brottet.

I analysarbetet har fokus lagts på beskrivningar och uttalanden som huvudsakligen innebär (eller talar emot) följande rationaliseringar, baserat på Bandura (1996:365-366) och Sykes & Matza (1957:668-669). *Moraliskt rättfärdigande* i form av självförsvarsargument, berättelser om hot mot egen säkerhet och hälsa. Ett *eufemistiskt/sanerat språkbruk*, genom förmildrande ordval, distanserat och passivt språk utan agent, som ”det som hände”. Att man gör

fördelaktiga jämförelser med värre handlingar, som kunde ha hänt. *Skuldbeläggande och avhumaniserande av offret* genom nedvärderande omdömen, ilska mot offret, empatilöshet. *Förskjutning eller förnekelse av ansvar*, uttryckt som att man inte rått över omständigheterna, ”allt svartnade”, minneslucka, har blivit tvingad av andra. *Spridning av ansvar* uttryckt i vi-formuleringar, alla var lika delaktiga. *Högre lojaliteter*, genom beskrivningar av tystnadskultur, prokriminella värderingar, hat mot polis och rättsväsende.

4. Design, material och metod

Utifrån att brott mot griftefriden är sällsynt, så behöver studier av brottet hantera flera metodologiska utmaningar. Svårigheterna med att studera sällan förekommande brottsfall tas upp av Harding et al. (2002) som beskriver att det största problemet uppstår när det bara finns ett litet antal jämförbara fall och många tänkbara orsakande faktorer, vilka i sin tur är förenade med egna svårigheter avseende exempelvis mätning och gradering. Inför valet av metod har jag inspirerats av andra rare case-studier, främst gällande skolskjutningar och hur författarna (Harding et al. 2002, Newman et al. 2004, Lindgren & Thodelius, 2017) arbetat med fallstudiedesign för att systematiskt strukturera analysen. I följande delar av avsnittet beskrivs vald forskningsdesign, vilket slags material som studien baseras på, urval och avgränsningar, analysmetod samt etiska reflektioner.

4.1 Kvalitativ fallstudiedesign

Baserat på uppsatsens syfte och frågeställningar, och det faktum att det som i ovan refererade studier handlar om att undersöka en ovanlig brottstyp, har jag valt en kvalitativ enfallsstudiedesign baserat på rättsmaterial (Yin, 2018:52–53). Fallstudiedesign är ett lämpligt val om forskningsfrågan har en utforskande ansats och handlar om hur och varför något sker, samtidigt som fenomenet som ska studeras måste förstås i sin kontext. Målet är att nå fram till analytiskt eller teoretiskt baserade slutsatser om fenomenet, exempelvis om det kan förklaras med valda teorier (ibid).

Yin (2018:37–38) beskriver att teoretisk förankring i fallstudiedesign utgör basen för analytisk generalisering, det vill säga möjligheten att dra generella slutsatser utifrån

fallstudien som helhet, på aggregerad nivå (inte de enskilda fallen). En fallstudie innebär en möjlighet att empiriskt belysa teoretiska begrepp och perspektiv och undersöka om det som teorin påstår får stöd eller motsägs av materialet, utifrån de tolkningar som görs. Det blir därigenom möjligt att sträva efter generaliserbara resultat och lärdomar som går utöver det specifika fallet. Målet är inte att bidra till abstrakt teoriutveckling, utan att utifrån resultaten dra möjliga generella slutsatser om andra konkreta fall eller situationer. Den analytiska generaliseringen baseras på att tillämpade teorier bekräftas, bör utvidgas eller avvisas utifrån fallstudiens resultat. Om det uppstår samstämmighet mellan teori och resultat så stärker detta studiens externa validitet (ibid:43).

Fallstudiedesignen tillåter även en kreativ flexibilitet gällande en kombination av datainsamlingsmetoder och en abduktiv ansats. Ett abduktivt arbetssätt innebär att studiens forskningsfråga omarbetas under arbetes gång genom en pendling mellan tidigare forskning, teori och det empiriska materialet (Alvesson & Sköldberg, 2018:4-8). Det blir på så vis möjligt att låta fynden i materialet informera och justera den ursprungliga problemformuleringen.

Min egen studies upplägg baseras på en så kallad enfallsdesign med flera analysenheter, vilket lämpar sig för sällsynta fenomen (Yin, 2018:48-53). Det möjliggör att den studerade brottstypen kan beskrivas som ”ett fall av brott mot griftefriden”, där respektive ingående brottsfall är en egen underliggande analysenhet. Analysarbetet genomförs först med inomfallsanalyser och därefter en mellanfallsanalys vilka baseras på Yins analystekniker ”pattern matching” och ”cross-case analysis” (Yin, 2018:175 & 194).

4.2 Material

Som beskrivits i tidigare avsnitt finns det definitionssvårigheter gällande ”fall av brott mot griftefriden”. Jag insåg tidigt att definitionsfrågan är juridisk mark, och att det av den anledningen verkade lämpligast att basera uppsatsen på rättsligt material. För att undvika ett godtyckligt urval har jag utgått från domar gällande konstaterade fall under en tioårsperiod - från och med 2009 till och med 2019.

Brott mot griftefriden har brottskod 1610, men det är inte möjligt att söka på koden i Brå's databas, eftersom den innehåller andra brottstyper, såsom barnpornografibrott. Istället är data insamlat genom en fritextsökning i rättsdatabasen Juno och baseras på resultatet under "Rättskällor/Praxis/Allmänna domstolar/Tingsrätterna". Efter att ha uteslutit de fall där brott mot griftefriden endast nämns i någons straffhistorik återstod totalt 50 domar som jag sammanställde och sorterade i kronologisk ordning.

Utifrån detta initiala urval kontaktade jag tingsrätter och begärde ut samtliga domar gällande brott mot griftefriden under hela tioårsperioden. Det stod snabbt klart att utsökningarnas kvalitet varierade, att de bara kunde söka cirka fem år tillbaka i systemet och att avgiftsförordningen tillämpades olika. På grund av detta valde jag att istället utgå från resultatet i Juno där domarna även fanns tillgängliga gratis i pdf-format.

4.3 Datakategorisering och tidiga resultat

När jag bedömde att allt tillgängligt och relevant material var insamlat började jag läsa och kategorisera domarna utifrån omständigheter som uppenbart särskiljer dem. En framträdande skillnad är ifall brottet riktas mot nyligen avliden persons kropp, dennes aska eller en gravplats. De 50 domar som samlats in delades därför in i två typer. Typ 1 utgörs av domar där kroppen redan är formellt begravd eller kremerad, eller brottet riktas mot en gravplats (Typ 1 = 13 fall). Typ 2 utgörs av domar där brottsoffret avlidit nära i tid och inte är formellt begravd när kroppen flyttas eller behandlas skymfligen (Typ 2 = 37 fall).

På grund av begränsningar gällande tid och omfång avgränsas uppsatsen till att behandla fall av typ 2 (förutom resultat avseende fördelning av antal domar per år). Dessa är dels fler till antalet, och blir dessutom oftare föremål för diskussion eftersom de hänger samman med dödligt våld. Jag valde också att utesluta ytterligare två fall på grund av att rätten inte ansåg det styrkt att offret var död vid tidpunkten för den skymfliga behandlingen, utan att det kan ha varit en bidragande dödsorsak. Då rätten spekulerat huruvida brottsoffret *kan ha levt* vid tidpunkten för skymflig behandling har jag inkluderat fallet.

Urvalet bestod således av 35 tingsrättsdomar mellan 2009 - 2019 utifrån att:

1. brott mot griftefrid förekommer i domen
2. det har av rätten konstaterats att kroppen eller kropparna obehörigen flyttats och/eller skymfligen behandlats efter döden, oavsett friande eller fällande dom.

4.4 Analysmetoder

Nästa steg i databearbetningen var en ny genomläsning av de 35 domarna samt kodning och registrering av vissa uppgifter om respektive fall i analys-schemat. För att underlätta analysarbetet och knyta an till tidigare forskning byggdes det analytiska ramverket upp utifrån valda begrepp från styckmordsstudien (Guggenheimer & Zilg, 2019). Jag har ersatt ordet ”styckning” med ”hantering av kroppen”. Således finns fyra kategorier: *defensiv* för att dölja brott samt försvåra utredning, *aggressiv*, i affekt efter ett liknande utfört mord, *offensiv*, sadistiskt för att skända offret och *nekromantisk*, för att spara en kroppsdel som trofé. Utöver det har jag även använt styckmordsstudiens kategorier av relationer mellan brottsoffer och gärningspersoner: främlingar, möttes samma dag/kväll, bekanta, partner/expartner, familj/släkt.

Andra deskriptiva data som registrerats per fall är exempelvis: brottsdatum, dödsorsak, behandling efter döden, brottsplats, fyndplats, om offret anmäls saknad, erkänner eller förnekar tilltalade, uttrycks ånger/skuld/empati, domens utfall och påföljd. Utöver detta noterades fallspecifika omständigheter, exempelvis missbruk, skulder, tidigare straffad eller ostraffad, psykisk ohälsa.

Nästa steg i bearbetning och analys var att utgå från teorierna och de ovan valda nyckelbegreppen som exempelvis svaga offer, moralisk korrespondens och moralisk frikoppling. Analys-schemat för varje fall bestod i det här skedet dels av deskriptiva omständigheter som identifierats utifrån förekomst, och dels tolkningar kopplade till teori. (Exempel på dom-nära, fall-nära och teori-nära analyskategorier i appendix, tabell 1)

Inomfallsanalysen utgick från Yins analysteknik mönsterspårning (pattern matching) (2018:175) och analysarbetet inleddes med en öppen inställning inför vad varje analysenhet kunde visa, vilket innebar upprepade omläsningar av varje dom. Begrepp och typologier från huvudteorierna och tidigare forskning tillämpades och jämfördes med mönster och särdrag

som framträder i det enskilda fallet. Tekniken påminner inledningsvis om kvalitativ innehållsanalys (Marshall & Rossman, 2018:166) eftersom den innebär kodning av explicit information i textdokumentet. Därefter sker omläsningar utifrån delar i fallet och helheten, vilket innebär en mer förståelseinriktad, hermeneutisk ansats (Alvesson & Skoldberg, 2018:116-117).

Problem som kan uppstå i analysen gäller exempelvis det faktum att vissa domar är rika på information och möjliggör djupare tolkningar, andra saknar vissa aspekter, såsom bakgrund till händelsen. Mönstermatchningen ligger även till grund för förklaringsbyggande (Yin, 2018:179), vilket innebär att kausala relationer formuleras utifrån vilka element och vilka processer som (på teoretiska grunder) kan antas leda till händelsen. Det kan beskrivas som en iterativ process (ibid) genom att fynd i materialet jämförs med teoretiska förväntningar, som omformuleras förväntningarna som sedan igen jämförs med andra detaljer i materialet och sedan repeteras.

Den efterföljande mellanfallsanalysen innebar en komparativ blick på helheten genom en mönsterjämförelse mellan samtliga analysenheters resultat (Yin, 2018:196-198). Mellanfallsanalysen ligger till grund för studiens slutsatser gällande huvudteorins svagheter och styrkor. Här lades även de kompletterande teoretiska perspektiven till, vilket innebär att huvudteorin SAT (Wikström et al. 2013) inte bara provas utan även i viss mån utvidgas och utvecklas gällande våldsutövande i praktiken (Collins, 2008) och moralisk frikoppling (Bandura, 1996). Analysmetoden möjliggör en komparation mellan fallen vilka tolkningar som bekräftar eller motsäger teorin, samt vilka fallmönster som upprepas ofta eller avviker från mängden. Mellanfallsanalysen resulterar i mer än en numerisk sammanräkning av ett antal kriterier och villkor: aspekter av fallen kan synliggöras på ett mer meningsbärande, holistiskt plan, andra mönster än de uppenbara framträder men behöver argumenteras för, inte presenteras i siffror.

Metodproblemen i den här delen handlar om att varje fall i sig är komplext, när materialet är tunt på information finns en risk att man själv fyller i logiska luckor när det jämförs med andra delar som är mer rika. Jag har behövt reflektera över om slutsatserna bygger på en

välgrundad förståelse av de enskilda analysenheternas mönster eller inte. Likaså saknas en triangulering av data, vilket hade kunnat utgöras av intervjuer med dömda gärningspersoner. Materialet består dessutom av ett relativt litet antal komplexa och heterogena fall vilket leder till det som Harding et al. (2002:179) beskriver som problemet med frihetsgrader, det är inte meningsfullt att använda statistisk inferens i små N-studier. Det finns för många faktorer som potentiellt samverkar i ett litet antal fall, vilket kan leda till feltolkningar av sambandens existens och deras inbördes riktning. Målet med min analys är heller inte att predicera vilka omständigheter som sannolikt kan komma att producera eller öka risken för ett brott mot griftefriden. Materialet består av alla rättsligt definierade fall i en tidsperiod, vilket innebär maximal variation där inga extremvärden utgår. Värdet med fallstudier ligger i att försöka göra teoretiskt grundade orsaksförklaringar med hänsyn till verklighetens spretighet, och utveckla befintliga teories generaliserbarhet med empiri (Yin, 2018:21).

4.5 Kvalitetskriterier, validitet och reliabilitet

Sarah Tracy (2010:840) föreslår åtta övergripande kvalitetskriterier för kvalitativ forskning som jag försökt arbeta utifrån. Hon menar att utgångspunkten ska vara ett intressant ämne, relevant och angeläget att undersöka i förhållande till vad som är känt och beforskat i fältet. Kvalitativa studier ska baseras på ett tillräckligt innehållsrikt och lämpligt material, knutet till ett relevant teoretiskt ramverk. Bra forskning bör även präglas av uppriktighet, reflexivitet och transparens. Likaså ska studien vara trovärdig och pålitlig, vilket kan uppnås när undersökningen utgår från rika berättelser och konkreta detaljer. En väl genomförd kvalitativ studie bör inte minst utgöra ett begreppsligt, teoretiskt, metodologiskt och innovativt bidrag till fältet. Slutligen måste den vara sammanhållen: de använda metoderna matchar syftet och de uppsatta målen, kopplar ihop relevant litteratur och tidigare forskning med fynd och tolkningar på ett meningsfullt sätt.

Tracys kriterier är generella för alla typer av kvalitativ forskning, men Yin (2018:43-46) anger specifika kvalitetskriterier i fallstudieforskning som jag också försökt möta. Den interna och externa validiteten, samt reliabiliteten, eftersträvas genom teoretisk förankring och systematiska och transparenta analystekniker. Intern validitet uppnås bland annat genom att tillämpa analysteknikerna mönsterspårning och förklaringsbyggande. Därigenom baseras

studiens orsaksförklaringar på empiriskt underbyggda slutsatser om vilka faktorer som sannolikt orsakar en viss händelse (ibid). Extern validitet bygger på teoretisk tillämpning i analysarbetet i en enfallstudiedesign, relaterat till resonemanget om analytisk generaliserbarhet. Studiens reliabilitet säkerställs genom en strukturerad och systematisk arbetsprocess. Jag har använt mig av fallstudieprotokoll inför studien och en fallstudiedatabas under arbetet där även ”beviskedjan” (chain of evidence) arkiverats, det vill säga vägen från råmaterial, via steg av bearbetning, till resultat (Yin, 2018:46).

4.6 Etiska reflektioner

Under arbetets gång har jag reflekterat över etiska aspekter av studien som helhet såväl som mitt eget förhållningssätt. Även om materialet består av offentliga handlingar måste rekommendationer gällande god forskningssed (Vetenskapsrådet, 2017) tas i beaktande. Jag valde att anonymisera domarna till fallnummer, men ändå uppstår en svår balansakt mellan transparens och den personliga integriteten för individerna, när fallen samtidigt tas upp relativt detaljerat i fallbeskrivningar och resultat. Materialet innehåller känsliga beskrivningar som kan orsaka stort obehag hos närstående och vittnen om det dras upp på nytt. Några av de dömda har avtjänat sina straff och det vill jag respektera, liksom det faktum att några som frikänts i domstol ändå kvarstår som misstänkta. Trots det så måste empirin ges utrymme för att styrka resultatet, förhoppningsvis framgår det att avsikten inte är ett sensationslystet blottande av andras lidande eller klandervärda beteende.

Det ska även sägas att materialet är emotionellt påfrestande att gå in i på djupet. Vissa fall har påverkat mig mer och väckt en del känslor, en och annan tår har fallit, det ska medges. Baksidan av samma mynt är cynismen och misantropin som slagit till i perioder, det ska också sägas. Men sammantaget har jag försökt zooma in och ut på ett själsligt och intellektuellt hållbart sätt, utan att tappa bort människorna och utan att tappa den analytiska blicken, vilket jag tror att jag lyckats med.

5. Fallbeskrivningar

De analyserade fallen baseras på 35 tingsrättsdomar. I tabellen nedan beskrivs fallen i korthet, anonymiserade, med fall- och dom-nära data gällande dödsorsak och skymflig behandling, samt min kategorisering av huvudsaklig relationstyp. Brottsoffer förkortas BO och gärningsperson förkortas GP. I de fall där det finns flera, numreras såväl GP som BO.

Fall	Noteringar	Skymflig behandling av kroppen	Dödsorsak	Typ av relation
1	Äldre par försvann från sitt hus, hittade efter 1 år och 4 mån (samt 3 år). Mördades av 24-årig man med ekonomiska problem, tidigare bedrägerier, ekonomisk brottslighet.	Styckade med kniv och såg, förpackade i plastpåsar med sten, sänkta i en sjö	Trubbigt våld mot huvudet	bekanta
2	29-årig kvinna försvann från en rastplats, hittad 6 v. senare. Mördades av tidigare ostraffad 50-årig familjefar, jägare med alkoholproblem.	Förflyttad med bil flera gånger från mordplatsen, bränd med fotogen i skogen, flyttad igen till fyndplatsen (också skog)	Skjuten i rygg och huvud (även trubbigt våld mot huvudet)	främlingar
3	32-årig kvinna försvann kort innan sitt bröllop. GP: kvinnans fästman, skuldsatt, dålig ekonomi. Efterlyste BO och medverkade mkt i massmedia, "hittade" offret själv efter 1,5 månad.	Gömd under grenar och mossa i skogen, bränd i samband med upptäckt	Inte fastställd	partner (el.ex.)
4	26-årig man mördades av tre bekanta pga. konflikt om försvunna narkotikaklassade tabletter. GP 1-3: 19-20 åriga män med missbruksproblem. Utdraget tortymord och skändande under ca två dygn, delvis filmat.	Styckad, huvud nedgrävt i skogen, (utdragna tänder), kropp och armar begravda, senare uppgrävda, transporterade till grillplats, brända, packade i plast och sänkta i sjö	Skarpkantat våld/hugg mot bål, bröst och hals efter misshandel och tortyr i badkar	bekanta
5	17-årig tjej mördades av 36-årig tidigare partner. GP tidigare ostraffad, fotograf, intresse för strypsex, sannolikt avvisad av BO, våldtäkt i samband med mordet.	Transporterad i bil, dumpad i skogen	Strypt/kvävd	partner (el.ex.)
6	Äldre kvinna mördad av sin 44-åriga son, dålig ekonomi, konflikter om städning. GP påstår att hanteringen är "begravning", återtar erkännande, påstår att personal manipulerat honom under rättspsykiatrisk undersökning.	Gömd under altanen, täckt med blomjord	Trubbigt våld mot huvud, (hammare el. kofot)	släkt/familj
7	Äldre man skjuten i sin säng. GP 1: son till grannen, långvarig konflikt mellan familjer om jordbruksmarker, partner till GP 2 (BO's dotter). Ekonomiskt motiv gällande marktillgångar och arv.	Inrullad i presenning, transporterad, begravd i en grav på en åker	Skjuten i huvudet med hagelgevär	släkt/familj
8	BO: 44-årig man följde med ny bekant efter en krogkväll, mördades i mannens torp. GP: schizoaffektivt syndrom. Hög alkoholkonsumtion och konflikt.	Bortforslad med bil, dumpad på gräsplätt i hamnområde	Misshandlad, knivskuren, kvävd av blod från skador i ansiktet	möttes samma kväll
9	20-årig kvinna försvann efter besök hos GP för att plugga. Hittad efter 2,5 v. GP: 22-årig man med ADHD och Aspergers, intresse för vapen och våld.	Styckad (med kniv/yxa), benen lämnade i ödehus, resten övertäckt i en grop i skogen. Händerna saknas fortfarande.	Skarpkantat våld/hugg mot bål och rygg, ev. strypt innan	partner (el.ex.)
10	31-årig man försvann, hittades senare mördad. Åtalade GP: 2 kriminellt belastade vänner till BO, tros gälla en konflikt om drogaffärer. Har sms:at varandra om	Flyttad från okänd brottsplats till skogen, stålvarer runt halsen, bränd med bensen	Sannolikt strypt med stålvarer	bekanta

	"koppel till åsnan".			
11	GP och BO äldre män, sambos i 37 år. Socioekonomisk utsatthet, psykisk ohälsa och sjukdom, konflikt om uppbrott.	Styckad: benen kapade med elsåg, övertäckt med sopsäckar och täcke i sitt rum i lägenheten	Knivhuggen (ca 100 ggr)	partner (el.ex.)
12	27-årig man mördades av bekant på en lantligt belägen gård, konflikt om drogaffär. Missbrukarkretsar och kriminalitet. GP 2 och 3: ingen del i mordet, endast döljande av kroppen.	Intejpad i presenning och förvarad i ett svinhus, sen transporterad och begravd i uthus med jordgolv.	Skjuten i bål och huvud	bekanta
13	23-årig kvinna försvann, 1,5-åring kvar ensam i lgh. Hittades efter ca 1,5 mån. GP 1 expojkvän till BO, konflikt om avslutad relation. GP 2-3 bistod att transportera och gömma kroppen.	Inrullad i påslakan, transporterad med bil, dumpad i skogsområde	Inte fastställd, sannolikt misshandlad till döds i köket	partner (el.ex.)
14	24-årig kvinna mördades av bekant efter krogkväll. GP: ostraffad, autism, anmälde sig själv. Intresse för våldspornografi, nekrofil, styckningar.	Styckad med bl.a. rasp och filékniv, duschad, förpackad i resväska och kartonger gömda i källaren	Strypt	bekanta
15	22-årig kvinna mördad av pojkvännens f.d. flickvän. GP: 24-år, svartsjuk, "triangelndrama". Gjorde research, medtog sprutor med vodka och sömnmedel, vapen. Visade själv dumpningsplats.	Styckad med såg, förpackad i Ikea-kassar, förvarad i bil, transporterad och delvis nedgrävd/gömd i skogen	Trubbigt våld med hovslagarhammare och knivskuren	bekanta
16	21-årig kvinna överfölls och mördades i motionsspår av okänd. GP: 19-årig man med Aspbergers, intresse för våldspornografi m. sadism och våldtäktstema.	Nekrofil, kvistar nedstuckna i halsen, delvis täckt med grenar och mossor	Strypt	främlingar
17	29-årig kvinna med missbruksproblem i "triangelndrama" med ett samboende par (GP 1-2), svartsjuka och konflikter om otrohet. BO försvann, hittades efter 3 mån. utanför buss tillhörande GP 1.	Ingjuten i betongsarkofag i skogen, med snara runt halsen	Inte fastställd, höga halter amfetamin, syrebrist	partner (el.ex.)
18	BO: man i 60-årsåldern, inneboende hos bekant till GP som kom dit för att dricka öl. GP 1: 28-årig man, alkoholmissbruk, psykisk ohälsa, inbillad konflikt om respekt.	Flyttad i lgh, placerad/gömd i badkaret	Knivhuggen, stort antal skador	möttes samma kväll
19	40-årig man försvann, hittad efter ca. 4,5 mån. GP: 43 år, tidigare straffad, konflikt med BO, båda utländska byggarbetare. Hög alkoholkonsumtion under kvällen offret försvann.	Gömd under masonitskiva vid olaglig soptipp i skogen	Inte fastställt, sannolikt trubbigt våld mot ansiktet	bekanta
20	60-årig man på stödboende, försvunnen 1 år och 3 mån. Mördad i sin lgh. GP, 40-årig ostraffad man med spelskulder, ekonomisk brottslighet, flera versioner.	Styckad, underbenen avkapade med såg. Förpackad i sopsäckar, täckt med kaffepulver, förvarad i en bil	Trubbigt våld mot huvudet (sannolikt en hammare)	bekanta
21	31-årig man, drogmissbruk, kriminalitet, spårlöst försvunnen ca 2 år. Mördad av GP 1, 36-årig man, i hans lgh. pga. okänd konflikt. Vittne har sett kroppsdelar i frysen, flera har hört erkännanden.	Kroppen inte återfunnen, sannolikt: misshandlad med träningsredskap, styckad, förvarad i frysen, transporterad i omgångar, bränd och utspridd i naturen	Inte fastställd, sannolikt trubbigt våld	bekanta
22	BO och GP 1-3: män i 20-årsåldern, afghanska asylsökande. konflikt kopplat till drogmissbruk, annan kriminalitet. BO's döda kropp filmad med mobil.	Dumpad vid avskild plats på kyrkogård	Skarpkantat våld/knivhugg mot bröstkorgen	bekanta
23	Kvinnor i 55-årsåldern mördad av maken pga konflikt, hög alkoholkonsumtion. GP: 50-årig man, cyklade hemifrån strax innan branden.	Bränd i sängen invirad i en elfilt	Strypt	partner (el.ex.)

24	GP 52 år och BO 53 år, alkoholmissbruk, svartsjuka, slagsmål. Kände inte varandra, båda hade en relation till samma kvinna. GP: berättade för bekant och ringde 112.	Släpad med bogserlina runt halsen efter en bil 1,5 km, och dumpad i kanal (nära bostäder)	Inte fastställd, sannolikt misshandlad + fall (plus hög promille)	främlingar
25	19-årig tjej mördades av sin pojkvän, hade avslutat relationen och sökte ny bostad. GP: 20-årig man med missbruksproblem och "livslång störning präglad av aggressivitet".	Styckningsförsök och bränd i sängen.	Trubbigt våld och knivskuren i halsen	partner (el.ex.)
26	Kvinna 50-årsåldern försvunnen i ca 2 mån. Gift med GP: 55-årig man, egenföretagare, konfliktfylld relation. Flera versioner/lögner bl.a. ang. kremering av huvudet i en grill.	Styckad i villagaraget med tigersåg, del av torso packad med plastpåsar i plastlåda med kattsand i bil	Inte fastställd	partner (el.ex.)
27	BO 1, 42 år och BO 2, 65 år, vänner som delade bostad. Socioekonomisk utsatthet, sjukdom, viss kriminalitet och missbruk. GP: 27-årig bekant från ett grannland, inneboende, konflikter om en hund m.m.	BO 1 inrullad i tyg/plast, BO 2 gömd under bräte i soffan, brända i antänd lägenhet	Trubbigt våld (tillhygge), knivvåld mot huvud och hals	bekanta
28	Äldre kvinna, mördad av sin 35-årige son i sommarhuset. GP: tidigare ostraffad, psykisk ohälsa, har bott med BO hela sitt liv. Ringde själv polisen och visade kroppen.	Begravd i en grävd grop i skogen	Slagen med sten mot huvudet, därefter strypt	släkt/familj
29	36-årig man mördades på vandrarhemmet där han bodde och arbetade, tidigare straffad för bedrägerier. GP: 31-årig man, drogmissbruk, skulder, tidigare straffad för allvarlig kriminalitet. Konflikt om pengar.	Bränd med bensin inomhus på vandrarhem	Trubbigt våld, misshandel	bekanta
30	57-årig kvinna med psykisk ohälsa, missbruk, mördades på sin födelsedag. GP: 53-årig man med missbruksproblem, omf. kriminalitet, våldsam, flera versioner.	Styckad med fogsvans i sovrummet, transporterad i påsar och bränd i skogen, utspridd	Inte fastställd, sannolikt trubbigt våld mot huvudet	partner (el.ex.)
31	BO: 22-årig man, kriminalitet, drogmissbruk. Mördas av tre vänner pga konflikt. GP 1: offrets närmaste vän, manipulerar offrets familj. GP 1-3 planerar att ta upp kroppen, stycka och bränna den.	Förpackad i sopsäckar med sand, sänkt i en sjö	Knivskuren (och misshandlad med batonger)	bekanta
32	BO, 39-årig asylsökande man, mördades i sin säng pga konflikt om bl.a. boendet, flyttade in olovtigen hos GP: en 49-årig asylsökande man.	Styckad, förpackad och dumpad på olika platser: huvud, armar och ben i älven, bålen i sopcontainer (genitalier inte återfunna)	Trubbigt våld mot huvudet (med yxa)	bekanta
33	50-årig kvinna med psykisk och fysisk ohälsa mördad av GP, 42-årig man, tidigare kriminalitet och våld mot BO. Båda i långvarigt alkoholmissbruk.	Bränd i ett oljefat bakom dasset på tomten	Inte fastställd, sannolikt trubbigt våld	partner (el.ex.)
34	Man i 60-årsåldern mördades av GP 1, en 39-årig man med missbruksproblem pga. svartsjuka och rasism. GP 2-3, ingick i samma missbrukarkretsar, assisterade i hanteringen av kroppen.	Stympad, skändad, styckad i badkaret, förpackad, transporterad, i lådor och väska, dumpad i skogen	Trubbigt våld, och strypt	bekanta
35	28-årig man utan relation till övriga, sköts av GP 1: ostraffad tvåbarnsfar med jaktvapen hemma, konflikt i relationen ang. otrohet. GP 2 (sambo till GP 1) städade bort bevis, ringer sen 112.	Utsläpad till trottoaren och skjuten igen i skrevet	Skjuten i bål och huvud	möttes samma kväll

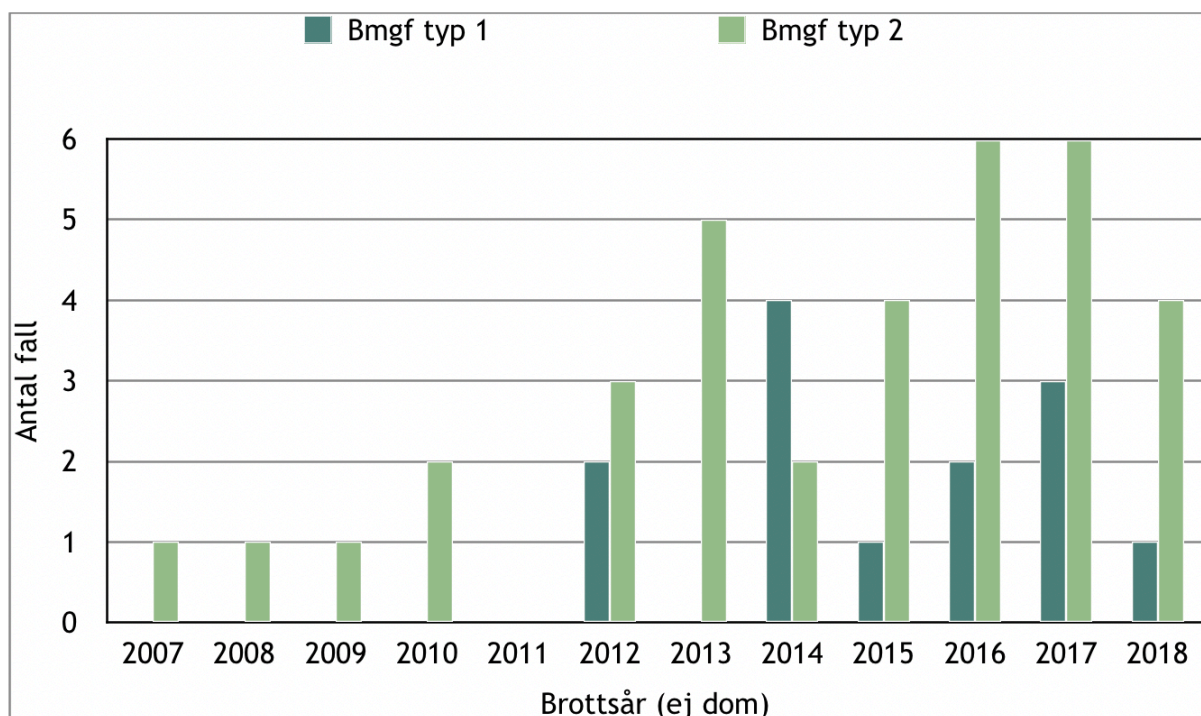
6. Resultat

Utifrån uppsatsen syfte att dels genomföra en utforskande kartläggning av brott mot griftefriden i svensk kontext, och dels en teoretiskt prövande orsaksanalys, redovisas resultaten i två delar. Först kommer en inledande deskriptiv sammanställning, följt av en del som omfattar resultatet av inomfalls- och mellanfallsanalys genom att definiera tre situationella dimensioner av brott mot griftefriden.

6.1. Kartläggning

Även om övervägande delen av resultatet kommer att behandla orsaksförklaringar av typ 2 - brott mot en död kropp som inte är formellt begravd - är det trots allt viktigt att klargöra omfattningen och utvecklingen av brottstypen över den studerade perioden.

I figur 1 presenteras brottsutvecklingen utifrån året brottet begicks istället för domens år, eftersom det bättre speglar verklighetens brottsmönster. Det innebär att brott begångna mellan 2007 och 2018, representeras av dommaterialet för perioden 2009–2019.

(Figur 1, ”bmgf” = brott mot griftefriden, N = 48, varav: typ 1 = 13, typ 2 = 35)

Som framgår av diagrammet så syns en ökning av antalet domar gällande brott mot griftefriden, i synnerhet från 2012 och framåt, men vad ökningen beror på, och hur det ser ut längre bakåt i tiden, analyseras inte i den här uppsatsen. Samtidigt kan jag utifrån studiens ramverk lyfta två tänkbara förklaringar. För det första kan utvecklingen kanske kopplas till samtidigt ökade känslighet för och intolerans mot våld (Kivivouri, 2015). För det andra kan ökningen spegla en ökad känslighet i kombination med en ökad tillämpningsbenägenhet av lagen inom rättssystemet. Det kan alltså finnas en möjlig ”Ulväng-effekt” kopplat till ny vägledande juridisk litteratur (Ulväng, 2013).

Utöver utvecklingen över tid har jag även sammanställt omständigheter för brotten, gällande strukturella faktorer och brottens karaktäristika, som bland annat rör relationer, hantering av kroppen samt dödsorsaker. De vanligaste relationstyperna mellan offer och gärningspersoner är att de är bekanta/vänner samt partner/expartner (totalt 30 av 35 fall). Det finns 57 åtalade personer i domarna, varav 51 är män, i förhållande till 37 brottsoffer (varav två dubbelmord). Enbart ett fall återfinns där en kvinna ensam begått både mord och brott mot griftefriden, kvinnor utgör däremot 17 av de 37 brottsoffren.

Den vanligaste brottsplatsen är ett hem eller en privat lokal (26 fall) och den vanligaste fyndplatsen är utomhus, där kroppen kan vara gömd under växtmaterial, begravd, sänkt i vatten, bränd eller liknande (25 fall). Den obehöriga eller skymfliga behandlingen av kroppen består ofta av en kombination av handlingar, allt ifrån att transportera en kropp och dumpa den i naturen, till de grövsta exempel av skändning där antalet skador och förnedrande inslag efter döden är omfattande. Behandlingen av kroppen kan visa på övervåld (aggressiv eller offensiv hantering) efter döden, men det dominerande draget är defensivt. 29 fall klassificeras som defensiva, det vill säga att hanteringen primärt syftar till att dölja annat brott, underlätta transport och/eller förstöra bevis. Inget av fallen har bedömts innehålla en nekromantisk hantering av kroppen.

Dödsorsaken är inte sällan en kombination av bidragande våldshandlingar, till exempel både trubbigt och stickande våld som båda i sig kan ha varit dödande. I tio av fallen har dödsorsak inte gått att fastställa med säkerhet, inget av dödsfallen har dock konstaterats bero på en

olyckshändelse eller en naturlig orsak. I endast fyra av fallen har offret skjutits ihjäl, tre med jaktvapen.

Resultaten av den deskriptiva kartläggningen synliggjorde att fallen bildade vissa kluster med en specifik återkommande karaktäristika. Dessa fynd lade grunden för nästa steg: en teoretiskt förankrad analys med avsikt att försöka besvara hur och varför brott mot griftefriden begås, samt pröva om huvudteorin SAT (Wikström et al. 2013) kan förklara resultatet.

6.2 Situationella dimensioner av brott mot griftefriden

Under arbetet med inom- och mellanfallsanalysen blev det tydligt att brott mot griftefriden av typ 2 formade tre distinkta situationella dimensioner. Jag definierar en situationell dimension som en tolkningsram utifrån de individuella (individ), relationella (interaktion) och kontextuella (omgivning) mönster som karaktäriserar brottsituationen. Dimensionerna är överlappande i vissa avseenden men de separeras genom minst ett eget särskiljande drag. Värde av att konstruera dimensioner, utöver att de speglar summan av ett antal kriterier, är att de visar på vilket sätt kombinationen av faktorer har betydelse för att förklara varför brottet sker på det sätt det gör.

Det första som blev tydligt under bearbetning och analys var att cirka en tredjedel av fallen bar en kollektiv prägel, jämförbart med ”co-offending” (Waring, 2002). Det sociala samspelet är mest betydelsefullt i situationen, och dessa fall samlas i *den sociala dimensionen*. Det andra var det solitära som präglar brott mellan bekanta och närstående, begångna av en gärningsperson. Det ensamma och hemlighetsfulla problemlösandet har störst betydelse för brott mot griftefriden när det sker, och dessa fall klassificeras som *den privata dimensionen*. Den tredje dimensionen återfinns i fall där offer och gärningspersoner saknar en relation, de har råkat mötas av en slump. Det oförutsägbara skeendet är mest betydelsefullt för händelseförloppet, och fallen utgör därför *den slumpartade konfrontationens dimension*.

I kommande delar presenteras de tre dimensionerna mer fördjupat med hjälp av exempelfall som valts utifrån att de domarna är jämförelsevis informationsrika gällande de inblandades egna redogörelser om brotts handlingen, och för att de illustrerar för dimensionen representativa

skeenden. Avsnittet summeras upp med en komparativ del avseende dimensionernas skillnader och likheter, samt en avslutande resultatdel som specifikt berör teoriprövningen.

6.2.1 Den sociala dimensionen

Gemensamt för de nio fall som utgör den sociala dimensionen är att de innehåller kollektiv brottslighet, där flera gärningspersoner på olika sätt bidragit till brottet i olika skeden. Det kan vara allt ifrån att några personer tillsammans och i samförstånd mördar någon för att sedan hjälpas åt att göra sig av med kroppen, till att en dittills utomstående person kallas in när en död kropp behöver hanteras och bistår med förpackning, transport eller liknande. Det finns således ett stort spektrum från djupt engagerade till relativt oinvigda personer, men fallen definieras av att ha flera åtalade gärningspersoner. Ibland förekommer det även ännu fler perifert inblandade som sedan hörts som vittnen. Som sekundär eller tertiär gärningsperson (medhjälp, skyddande av brottsling) finns dessutom flera kvinnor med i den sociala dimensionen.

Den kollektiva brottsaktiviteten med många personer involverade kan exemplifieras av fallnummer 34, som handlar om ett sadistiskt styckmord på en man i 60-årsåldern med afrikansk härkomst. Åtalet omfattade fyra personer som ingick i missbrukarkretsar och tre av gärningspersonerna (GP 1–3) var delaktiga i hanteringen av kroppen efter mordet. Utöver de åtalade fanns flera vittnen och exflickvännen till GP 1, vars lägenhet var brottsplatsen. Hon var vän till offret och själv brottsoffer i delar av åtalet. En man hade, utan vetskap om brottet, skjutsat sällskapet med väskor och lådor innehållandes kroppsdelar till en dumpningsplats i skogen.

Fallet är även ett exempel på Collins (2008:186) begrepp attack mot ett svagt offer GP 1 som var en 39-årig man med en lång historik av missbruk och kriminalitet överraskade det äldre, berusade offret i exflickvännens lägenhet. Motivet skulle vara att GP 1 hört att brottsoffret (BO) våldtagit någon (han kallade även offret för ”våldtäktsapan”), men inget framkom i polisutredningen som styrkte det påståendet. BO, endast iförd kalsonger och t-shirt, blev överraskad av att GP 1 stormade in och påbörjade en misshandel, en attack som fortsatte långt efter döden. GP 1 motiverade det med att han upplevde att exflickvännen var i fara, men motivet framstod snarare vara grundat i svartsjuka och rasism. Han bestämde dagen efter

mordet att offret måste styckas för att kunna tas ut ur lägenheten utan att det märktes. Det var han och GP 2 som hjälptes åt att ta hand om kroppen. GP 1 sågade kroppsdel för kroppsdel i badkaret och GP 2 förpackade delar i sopsäckar ute i hallen, det tog minst 12 timmar.

Här framträder den sociala dimensionens normaliserande av våld som problemlösning, genom rationaliserande beskrivningar gällande beslut och syftet med att skända kroppen. Den sociala aspekten är betydelsefull för varför de inblandade agerar som de gör. GP 1 bad dagen efter mordet de andra om hjälp att få ut kroppen ur lägenheten utan att grannarna reagerade. De ”gick och käkade, tog en öl, tänkte över det lite”, sedan gick de hem till GP 3 och hämtade en fogsvans att stycka kroppen med. GP 1 nekade till att ha förnedrat och skada kroppen i raseri, vilket motbevisades av den rättsmedicinska undersökningen. Han tillfrågades om han tänkt på offrets anhöriga, att den efterföljande hanteringen innebar ännu större lidande för dem.

”Nä det är jobbigt, skamfyllt. Det är ingenting man mår bra över. Jag sargade ju kroppen för jag trodde att förruttnelsen skulle gå snabbare”, svarade han när han tillfrågades om man behöver punktera ögongloberna och skära av öron och ta ut levern för att transportera en kropp.

Berättelsen ger uttryck för moralisk frikoppling genom att GP 1 nedvärderar offret, hävdar självförsvar, att alla varit delaktiga samt rationaliserar inslaget av sadism med att syftet ”bara” varit praktiskt (Bandura, 1996:365–366). Tingsrätten skriver i domen:

Särskilt och närmast besinningslöst våld har riktats mot huvudet, som bl.a. skalperats. Ena örat har skurits bort, ögonen punkterats och hammarslag utdelats, vilket bl.a. förorsakat frakturer. Mot övriga kroppsdelar har ett närmast oräkneligt antal knivhugg utdelats. Levern har tagits ut och skurits i. Eftersom denna hantering av kroppen inte skett i direkt anslutning till att döden inträtt och därmed inte på något sätt varit en nödvändig följd av mordgärningen ska GP 1 i enlighet med sitt erkännande även döms för brott mot griftefrid.

Ytterligare ett drag i den sociala dimensionen är generell brottsbenägenhet hos både gärningspersonerna och hos offret. Majoriteten av fallen visar på förekomst av victim

offender overlap, genom att inblandade beskrivs som ”kända av polisen” eller är tidigare straffade. Fenomenet förekommer i fallnummer 31, där en 22-årig man anmäldes försvunnen av sin familj när han inte hört av sig på över sex veckor. Den försvunne hade haft en stökig uppväxt med kriminalitet och droger och ingick i en brottsbelastad umgängeskrets. Han försökte dock få ordning på livet och höll tät kontakt med sin mamma och sina systrar. Ett halvår efter försvinnandet hittades hans kropp av privatpersoner som såg ett paket flyta i en sjö. Det framkom att tre av offrets kompisar var gärningspersonerna, och att motivet handlat om pengar och ”bötning” kopplat till ett fängelsestraff som offret avtjänat. Han lurades att följa med till en skogsglänta vid en sjö, där han mördades med batongslag och knivhugg av åtminstone två av vännerna. Fallet bär tydliga drag av ett planerat bakhåll mot ett situationellt och emotionellt försvagat offer, vilket utifrån Collins resonemang (2008:135), möjliggör tolkningen att det underlättade för gärningspersonerna att komma över spärren att misshandla, döda och sedan behandla hans kropp på ett skymfligt sätt.

GP 1, som var offrets närmaste vän, erkände mordet för flera personer. Bland andra sin bror (som han sedan mordhotade) och en kollega som avtjänat ett fängelsestraff samtidigt som offret. Enligt honom skulle de mötas vid sjön för att reda ut en konflikt som kunde leda till våld, men det var inget bakhåll. Han själv skulle medla och vara chaufför och säger sig ha bevittnat när GP 2 högg en kniv i halsen på offret. Han erkände även att han själv rodde ut med båten och fick kroppen att sjunka genom att sticka hål på plastsäckarna. Tingsrätten konstaterar:

GP 1 har sett till att sopsäckar, rep, tejp och en båt transporterats till sjön och att dessa föremål sedan använts för att omhänderta den döda kroppen. /.../ Enligt tingsrättens mening kan inte någon annan slutsats dras av detta handlande än att GP 1 visste att han skulle ta hand om en död kropp.

De pratade om brottet både i brottsituationen och efteråt, med varandra och andra. Därigenom uppstod det som i SAT (Wikström et al. 2013:25) beskrivs som moralisk korrespondens mellan individer och omgivning, som ökar risken att brott fullföljs. Rättens konstaterande stärker tolkningen att ett bakhåll var planerat i syfte att begå mord och brott mot griftefriden, vilket bekräftar en brottsbejakande moral hos de inblandade. De utgjorde

varandras kriminogena omgivning på en avskild plats som valts för att de brukade vara där, och för att det var låg risk för vittnen i oktober, enligt egen utsago.

Offret vädjade men var chanslös, det var redan bestämt att han skulle dö. Möjligen triggade hans emotionella energiförlust ännu mer förakt, vilket enligt Collins (2008:170), underlättar för gärningspersoner att eskalera våldet. GP 2 förnekade allt utom misshandel i sin version, han medgav bara att de skulle ses och ”puckla på” offret. GP 2 sa sig inte ha sett vad de andra gjorde med kroppen, men berättade att dagarna innan offret hittades hade de pratat om att fixa dykarutrustning, ta upp kroppen och bränna den för att utplåna alla spår, vilket han även avslöjat för en vän några månader tidigare:

De skulle vänta tills det blev varmare ute. De planerade att ta upp kroppen, stycka den och bränna den. De visste inte riktigt var kroppen låg. Någon av dem skulle dyka ner med dykardräkt och kamera och leta. /.../ Han sa att om någon skulle komma dit skulle de klippa den människan.

Samtliga inblandade är brottsbenägna på individnivå och exponerades för kriminogena omgivningar (inte minst varandra) där våldsbejakande värderingar normaliserats, uppmuntrats och förstärkts. Utöver att de pratade med varandra så fanns ett antal vittnen som fått höra vad som skett med offret.

Även fallnummer 12 kan illustrera det Wikström et al. beskriver som moralisk korrespondens mellan brottsbenägna individer och en kriminogen omgivning (2013:24–25), samt victim/offender overlap (Lauritzen & Laub, 2007). Fallet handlar om en 27-årig man som umgicks i missbrukarkretsar och försvann spårlöst. Fallet är omfattande med flera åtalade: från mördaren till två personer som vid olika tillfällen och utan kommunikation sinsemellan hanterade kroppen. Ursprunget var en konflikt med GP 1, en 41-årig brottsbelastad man med missbruksproblem som lärt känna offret på ett behandlingshem. Mannen ansåg att BO baktalade honom och förstört en planerad drogaffär. När de skulle prata ut på en vändplan vid GP 1's lantligt belägna gård blev stämningen spänd och han sköt offret med tre skott. GP 2 kontaktades och fick veta att något hänt, att han måste komma och hjälpa till. Han blev inte direkt hotad men pressad, GP 1 uppträdde ”stissigt” och var påtänd av kokain.

Vid vändplanen såg GP 2 att offret låg på marken och han bad en thailändsk bön bredvid kroppen för att vara respektfull, samtidigt som han försökte vara fokuserad och få jobbet gjort. Det var han som tog initiativ och bestämde vad som skulle göras, som att tömma byxfickorna innan de tillsammans rullade in kroppen i en presenning. De lyfte in paketet i bakluckan på bilen och körde till svinhuset där de hjälptes åt att dra in kroppen. GP 2 förklarade i det skedet att han inte ville vara med längre, och lämnade gården.

Tingsrätten ansåg inte att hans handlande gav intryck av att han känt sig tvingad att ta hand om en död kropp. Det framgick bland annat att han vägrat att ta med sig och dumpa kroppen i Stockholm, trots att han blev ombedd att göra så. Interaktionen mellan GP 1 och 2 på den isolerade platsen främjar moralisk korrespondens som utmynnar i att det framstod som ett acceptabelt handlingsalternativ (Wikström, 2014:80) för båda att gömma kroppen.

Motivationen för att begå brott mot griftefriden kan förklaras genom att applicera SAT:s begrepp: frestelser och provokation (ibid:79). Ibland har den gärningsperson som begick mordet motiverats av ilska, medan de som hjälpt till att få bort kroppen motiverats av lojalitet, som GP 2 i fallet ovan. Här kan återigen exemplifieras med det tidigare beskrivna styckmordet (fallnummer 34), där GP 1 som dödade offret motiverades av provokationen, som fortsatte långt efter att offret avlidit. De två som bistod med hanteringen av kroppen (GP 2 och 3) drevs inte av ilska, utan råkade bara vara i sällskap med GP 1 när mordet skedde och förmåddes ställa upp.

GP 2s predikament uttrycks i hans berättelse om hur han försökte lämna lägenheten när han förstod vad som hänt, men det accepterades inte. Att ringa polisen var inget alternativ. Dagarna efter mordet åkte han till lägenheten med droger och mat till GP 1, eftersom de umgåtts mycket på senare tid och det *”skulle va konstigt om jag bara försvann och slutade svara, ville ändå visa att jag är ok med honom, vill inte bli ovän med honom, klart att man blir rädd av en sån här situation”*. Han förnekade att ha bistått vid styckning och förpackning men erkände att han varit med vid dumpningen av kroppsdelarna. Tingsrätten ansåg dock att det var klarlagt att han deltagit i alla delar.

”Därtill kommer att GP 2 själv medgett att han varit i lägenheten i samband med styckningen samt att det i telefonsamtal pratats om hur han mått, eftersom denne haft svårt att delta i hanteringen.”.

GP 3 var en 56-årig man vars såg användes för att stycka offret, som stundtals varit i lägenheten under styckningen samt ordnat skjuts och burit lådorna till bilen. Han förnekade all inblandning men var tydlig med att GP 1 inte var någon man vill ha som ovän. Även om det finns inslag av moralisk frikoppling i bådas berättelser, så ligger det närmre tillhands att tolka deras deltagande som ett resultat av bristande självkontroll på grund av yttre press från GP 1 (Wikström, 2014:82).

Bristande självkontroll under trycket av en kriminogen omgivning (Wikström, 2014:82) framträder enbart i den sociala dimensionen. Det uttrycks även i GP 3s vittnesmål i fallnummer 31, som berättade att han bara trodde att de skulle reda ut bötnings-konflikten vid sjön, men han noterade båten vid stranden när de kom dit, med hinkar och säckar i. Han höll utkik uppe vid parkeringen under misshandeln och mordet men blev sedan tvingad av de andra två att hjälpa till med kroppen. Han var rädd att om han vägrade skulle de mörda honom också för att undanröja ett vittne. De hade inga telefoner med sig och han kunde inte ta sig från platsen till fots.

GP 2 (fallnummer 31) sa åt honom att lyfta offrets över- och underkropp och att hålla upp påsarna medan han skyfflade in sand och tejpade runt om. GP 1 instruerade att de skulle bära ner offret till båten och att han skulle knyta fast en påse sand vid offrets ben. Han blev sedan tillsagd att gå ut i vattnet och lyfta över kroppen till båten tillsammans med GP 2, men de tappade den i vattnet och märkte att den flöt. GP 1 rodde då ut i sjön med kroppen och sänkte den. Vid årsskiftet började de andra prata om att kroppen skulle tas upp igen på grund av risken att den flöt upp. De åkte till platsen ett par gånger till, spanade ut över sjön men såg inget. Under våren var han paranoid och livrädd att de skulle mörda honom också. Han skrev lappar som han gömde på olika ställen hemma, där han skrev vem han skulle träffa och när, ifall han skulle försvinna.

Fall nummer 12 innefattar också påtryckningar från en dominant person som förmår två andra att ta hand om en död kropp utan att de varit delaktiga i mordet. GP 3 blev pressad att utföra sin del av brottet mot sin vilja. Han var 57 år, arbetslös med missbrukshistorik, och hade tidigare arbetat med rättsmedicinska transporter. GP 1 lurade honom att komma till gården för att hämta en annan nära vän. De möttes i närheten där han fick reda på att det istället handlade om att få bort en död kropp. Om han inte löste det så låg han själv illa till, men han skulle få 50 000 kr om han åtog sig uppgiften. GP 1 var ”svart i ögonen” och berättade att han hade dödat någon, men inte vem eller hur det gått till. GP 3 vågade inte åka därifrån utan att hjälpa till, så de hyrde ett släp eftersom han inte ville lägga kroppen i bilen. De la den inplastade kroppen på släpet och täckte den med kartonger och sopor. GP 1 sa åt honom att elda upp allt i skogen och han svarade att han skulle göra det.

Han åkte därifrån med släpet mitt i natten och funderade på att kontakta polisen, men vågade inte eftersom GP 1 kanske skulle köra efter och hålla koll. Han körde istället hem till sin gård där släpvagnen stod under ett par dygn medan han funderade på en lösning. Han ville inte elda upp kroppen då det skulle väcka uppmärksamhet, och det var tjäle i marken så han kunde inte gräva en grav. Vedboden bestod dock av mjuk sand, så han grävde en grop där inne. Han lade ner kroppen och hällde kalk ovanpå för att förhindra lukt när det blev varmare. Han lämnade sedan tillbaka släpet och skickade ett sms med två smileygubbar till GP 1, vilket skulle bekräfta att kroppen var uppeldad. Han fick aldrig några pengar. Motivationen för honom att begå sin del av brottet tolkas utifrån SAT (Wikström et al. 2013:23) vara behovet att agera lojalt och undvika andra negativa konsekvenser från GP 1. GP 3 gör även handlingen moraliskt möjlig genom att förneka ansvar och åberopa högre lojaliteter (Sykes & Matza, 1957).

Den sociala dimensionen ringar in betydelsen av gruppdynamik och det ibland framtvingade delandet av en extrem erfarenhet. Utan den sociala relationen och maktförhållanden mellan gärningspersonerna skulle flertalet inte ha begått sin del av brottet.

6.2.2 Den privata dimensionen

I motsats till det kollektiva draget i den sociala dimensionen, synliggör den privata dimensionen brott mot griftefriden som en privat angelägenhet för en ensam gärningsperson.

Majoriteten av de analyserade fallen, 20 totalt, hamnar inom den här kategorin. Offer och gärningsperson är som minst bekanta med varandra, men även släkt, familj eller partners/expartners, och omgivningen försvårar brottets genomförande genom att vara laglydig. Missbruksproblematik och annan brottslighet förekommer, men är inte kopplat till en kriminogen omgivning så som i den sociala dimensionen. Ursprunget till brotts handlingen handlar i den privata dimensionen främst om emotionella friktioner baserat på maktförhållanden i relationer, upplevda kränkningar, uppbrutt eller ekonomiska problem. Men även om föregående våld ofta kan kopplas till friktion och konflikt så är hanteringen av kroppen huvudsakligen defensiv, det vill säga motiverad av begäret att dölja det som hänt. I synnerhet kontrollfaktorn avskräckning aktualiseras när det uppstår moralisk konflikt mellan en motiverad individ och en laglydig omgivning i perceptionsvalprocessen (Wikström et al. 2013:26–27), och den är viktig för att förstå hur brottet genomförs och varför.

Otillräcklig avskräckning i omgivningen kan exemplifieras genom fallnummer 15. Empirins enda kvinnliga ensamma gärningsperson attackerade sin expojkväns nya flickvän i hans lägenhet när han åkt till jobbet på morgonen. GP hade planer på att ljudlöst döda offret med en hästspruta innehållande vodka och sömnmedel, inspirerad av tv-serien Dexter. Istället genomfördes en våldsamt attack med hovslagarhammare och kniv tills offret avled. Grannar hörde skrik och ringde på, varpå GP öppnade och lyckades förklara bort situationen. Därefter åkte hon hem, hämtade Ikea-påsar och en såg som hon använde för att stycka offret med i badrummet. Kroppsdelen förpackades, bars ut till bilen och lades i bakluckan. Efter att ha förvarat påsarna i bilen hela dagen körde hon till ett skogsområde där allt dumpades. På vägen stannades hon även av polisen för fortkörning och släpptes vidare med en bot.

Brottet är planerat men sker med stor risk för upptäckt, händelseförloppet är utdraget över en hel dag, med flera brottsituationer, trots att hon blir avbruten av både grannar och polis. Hennes förklaringar i efterhand är panik och blackout, men de motsägs av hur hon agerat före, under och efter brottet. Utöver att attacken sker genom ett bakhåll i porten har hon gjort research om hur hon ska försvaga offret och därigenom komma över spärren mot våld, tolkat med Collins begrepp (2008:186). Med hjälp av medtagna vapen så har hon arrangerat ett övertag och självförtroende i situationen. I hennes vittnesmål förmedlas inslag av moralisk

frikoppling, både förnekelse av ansvar baserat på stark affekt, skuldbeläggande av offret och ett sanerat språk (Bandura, 1996:365).

I den privata dimensionen återfinns även frestelsen som motivation i form av ekonomiska motiv som arv eller en vilja att komma över offrets tillgångar, vilket är framträdande i minst tre av fallen, fallnummer 1, 7 och 20. Det sistnämnda berör en man i 60-årsåldern som mördades av en tidigare anställd vid den stödlägenhet där han bodde på grund av psykisk sjukdom. Det var känt för personalen att mannen hade en stor myntsamling och att den var mycket värdefull. Mannen var spårlöst försvunnen i drygt 1 år och 3 månader innan polis kallades till ett bostadsområde norr om Stockholm efter att boende klagat på lukten från en Volvo, som tillhörde den tidigare anställde mannen. I kombiutrymmet hittades offrets förruttnade kvarlevor inpackade i sopsäckar under kaffesump och bråte. Den äldre, psykiskt sköra mannen var ett lämpligt svagt offer som släppte in en person han kände och litade på i sitt hem.

GP var en tidigare ostraffad spelberoende tvåbarnsfar med stora skulder. Han hade tidigare förlorat sin franchisebutik på grund av förskingring och bedrägerier, vilket han höll hemligt för närstående. När polisen grep honom påstod han att det funnits en överenskommelse mellan honom och offret om att han skulle hjälpa denne att dö och som tack få myntsamlingen. Han berättade att han slagit ihjäl offret med en hammare, kapat av hans ben med en såg, och sedan förvarat kroppen i bilen. Senare hävdade han att kriminella personer, som han inte vill namnge, lånat hans bil och lämnat tillbaka den med kroppen däri, vilket avfärdades av rätten. Dessa omständigheter ger stöd för tolkningen att han har en brottsbejakande moral inför att mörda och skymfa ett lätt offer för egen vinning. Han agerar utan påverkan från andra under lång tid, i vad SAT skulle klassificera som moralisk konflikt (Wikström et al. 2013:26), och inget i omgivningen har varit tillräckligt avskräckande.

Motivationen för brott mot griftefriden i den privata dimensionen är, som i fallet ovan, nästan alltid frestelser i form av egna begär och behov av att dölja grövre brott. Det uppstår ofta moralisk konflikt mellan individen och omgivningen i brottsituationen, genom att man befinner sig i bostadsområden bland grannar och andra som kan börja eftersöka offret. Gärningspersonen behöver ensam och ofta under tidspress lösa problemet med en död person

som kan knytas till en själv. Dessa faktorer kan vara bidragande när handlingsalternativet mordbrand uppstår, vilket det finns ett flertal exempel på här (fallnummer 23, 25, 27 och 29), men inte i de andra två dimensionerna. I fallnummer 25 upptäckte brandkåren en avliden och svårt misshandlad ung kvinna vars ena arm var delvis avskuren. Hennes pojkvän förnekade och hävdade minneslucka, men dömdes för mord och för brott mot giftefriden för att ha försökt stycka offret och sedan anlagt en brand i lägenheten.

Även fallnummer 30 kan exemplifiera brottsbejakande egen moral och moralisk konflikt i en omgivning som borde kunnat avskräcka men inte lyckades. I april 2018 hittades ett kranium vid en återvinningsstation av en hundägare. Det tillhörde en kvinna som varit försvunnen i över ett år, och tidigare levt i en våldsamt relation med en 53-årig man som hon polisanmält över 70 gånger för bland annat misshandel. Ett av hoten var att han skulle döda henne och att ingen skulle hitta kroppen. Hon ansökte upprepade gånger om kontaktförbud men det beviljades inte. Mannen hade en historik av missbruk och omfattande tidigare kriminalitet gällande bland annat våld i nära relationer. Sammantaget ger hans kriminella erfarenheter intryck av subjektiv rationalitet i förhållande till avskräckning: antalet brott han hade begått och kommit undan med var sannolikt långt fler än de han straffats för, vilket kan bidra till att brottslingar, ibland korrekt, bedömer riskerna som låga (Kennedy, 2009:29).

GP erkände att det var han som syntes lämna huset på en film från övervakningskameran i källaren, iförd mopedhjälm med visir, bärandes och släpandes IKEA-kassar och en sopsäck. Han menade att han vårstädat kvinnans balkong, i övrigt förnekade han allt och uttryckte sig nedlåtande och aggressivt om offret. Undersökningen visade att kvinnan mördats och därefter styckats i sovrummet med en fogsvans, och att kroppsdelarna sedan bränts i skogen. Gärningspersonen kände till att det fanns övervakningskameror, men hanterade detta genom att bära hjälm när han tog ut påsarna till sin flakmoped. Kontrollfaktorerna i omgivningen var otillräckliga och hindrade inte GP från att försöka utplåna offret, så som han lovat henne.

Inget av fallen i den privata dimensionen anser jag kan förklaras med bristande självkontroll som samverkar med och förstärks av en kriminogen omgivning, så som det förekommer i den sociala dimensionen, eftersom omgivningen är övervägande laglydig. Däremot kan det förekomma att gärningspersonen brukar vistas i våldsförhållande forum på nätet.

Onlinemiljön applicerar ingen direkt press i situationen men kan bidra med ett skript för hur våldsbrott genomförs, samt viss mental beredskap. Collins (2008:380) beskrivning av det våldsamma fåtalet kan förklara det sansade agerandet kopplat till att det handlar om ett våldsintresse och teoretisk kunskap som inte nödvändigtvis är patologisk, även om det ligger nära tillhands att förstå den här typen av gärningspersoner som psykiskt störda. Vad som är en störning enligt lagens mening respektive i medicinsk mening är ett ämne för en annan uppsats, men majoriteten har ansetts förmögna att inse innebörden och konsekvenserna av sina handlingar.

Både våldsintresse och viss självinsikt framträder i fallnummer 14. En tidigare ostraffad 28-årig konstskolestudent gick in på en polisstation och anmälde att han strypt och styckat en kvinnlig bekant. Mannen hade mått psykisk dåligt och haft våldsamma tankar länge, och ägnade mycket tid åt att titta på sadistisk våldspornografi, avrättningar och liknande på nätet. Han hade en ansevärd mängd illustrationer, bilder och liknande med nekrofiliskildringar och stympade kroppar, varav en låg i styckad i en resväska. Innan han åkte hemifrån med avsikten att begå självmord skrev han ett avskedsbrev:

/.../ Jag har alltid haft en tendens till våld. Alltid haft en önskan djupt inom mig att skada folk. Jag har lyckats tygla det, jag har lyckats lägga band på mig... tills nu.

Jag inser att jag borde sökt hjälp för länge sedan men det är försent.

/.../ Det var först då väskan visade sig för tung för att jag skulle kunna ta den med cykel, och jag tvivlade på att jag skulle komma undan..

Först då kom skammen. Ångern.

Inte för NN utan för att bli påkommen. /.../

Han förklarade att styckningen var hans sätt att försöka lösa problemet med att han råkat döda sin vän. Han berättade att han drog in hennes nakna kropp i badrummet och la den i duschutrymmet. Han klädde sedan av sig och tog på sig en gasmask innan han påbörjade den flera timmar långa styckningen - som han kallade för "efterarbetet". Han hade testat olika sorters verktyg, beskrev vilka som fungerade bäst och vilka kroppsdelar som varit enklare eller svårare att dela. GP visade med gester hur han hållit offrets huvud i famnen och duschat det, vilket han själv ansåg vara respektfullt.

Efteråt paketerade han kroppsdelarna och la dem i en resväska och i två kartonger. Han insåg även att han skulle behöva dela upp kroppsdelarna i mindre bitar och att han saknade annat transportmedel än cykel. Efter att ha sökt efter cykelvagnar till salu på nätet utan framgång, så gav han upp. Kartongerna bar han istället ner i källarförrådet där han krossade en parfymflaska för att dölja lukt, resväskan stod kvar i hallen. Han insåg att han inte skulle komma undan och började istället fundera på att förstöra bevis och ta livet av sig.

Gärningspersonens egna ord stärker tolkningen han har avvikande och starkt brottsbejakande moraliska värderingar relaterat till brottet att stycka en död kropp. Motivationen (Wikström et al. 2013:23) att begå brottet var frestelsen att få tillfredsställa sina egna begär. Det framträdde i hans detaljerade berättelser om hur han tog sig tid att leva ut något han fantiserat och skaffat sig kunskaper om, även om det avlägsna målet också handlade om att komma undan. GP genomgick en rättspsykiatrisk undersökning som konstaterade att han inte led av en allvarlig psykisk störning.

Den privata dimensionen belyser betydelsen av det ensamma och hemlighetsfulla, och spänningsfältet mellan gärningspersonens motivation och omgivningens försvårande egenskaper. Omgivningen tvingar fram tillvägagångssätt för att hantera kroppen ensam, som att anlägga en brand eller stycka offret.

6.2.3 Den slumpartade konfrontationens dimension

Den sista och minsta dimensionen (sex fall) av brott mot griftefrid i materialet karaktäriseras av ett oförutsägbart och slumpmässigt möte där offer och gärningsperson saknar tidigare relation. Det kan handla om främlingar som råkas direkt i brottsituationen, eller så har man träffats tidigare samma kväll. Samtliga gärningspersoner har i dessa fall varit alkoholpåverkade och/eller har en psykiatrisk diagnos, och de tillämpar genomgående moralisk frikoppling i efterhand. Eftersom offer och gärningsperson inte känner varandra är händelsen plötslig och framstår i vissa fall som oförklarlig. Brottet har inte föregåtts av konkret planering, även om det kan förekomma sexualsadistiska fantasier.

Sexualsadistiska fantasier framkom i fallet där en ung kvinna anmäldes försvunnen när hon inte kom hem från en jogginggrunda (fallnummer 16). Hon återfanns död samma natt, cirka 15 meter in från motionsspåret, halvnaken bakom en stor sten, delvis täckt med några pinnar och lite mossa. Offret hade våldtagits och även skändats på ett udda sätt genom att det satt tre avbrutna pinnar nedstuckna i svalget. Utredningen riktades snabbt mot en för offret okänd förövare och drygt en månad senare tipsades polisen om en tidigare ostraffad 19-årig man boende i närheten hemma hos sina föräldrar, som kort innan mordet hade diagnosticerats med Aspergers syndrom. Han tillbringade mycket tid på pornografiska hemsidor med bland annat sadistiska våldtäktsskildringar.

GPs version var att han hade varit osams med sin pappa och ville ta en promenad i motionsspåret för att lugna ner sig. Under promenaden sprang den unga kvinnan förbi honom och han fick en impuls att överfalla henne. Han satt sedan grensle över henne och ströp henne med händerna i flera minuter tills hon avled. Situationen är ett typexempel av vad Collins (2008:189) menar med en attack på ett svagt offer som försätts i maktlöshet. Kvinnan var fysiskt mindre, hade hörlurar med musik i öronen och överraskades av ett hastigt överfall på en enslig plats utan vittnen. GP släpade in kroppen i skogen, vände henne på rygg och fick en sexuell impuls. Han genomförde ett samlag med offrets döda kropp och efteråt täckte han över kroppen med pinnar och mossa. Han tryckte även in pinnar i hennes mun för att "hålla ner henne på marken".

GP erkände mord och nekrofil men sa att inget var planerat eller ens en sexuell fantasi. Han uttryckte att det var synd om offret som råkade vara på fel plats när han fick sin impuls, men skyllde händelsen på sin diagnos, det var inget han kunde rå över. Åklagaren menade att GP planerat att våldta en kvinna, men rätten ansåg inte att hans version om en plötslig impuls hade motbevisats. GP dömdes senare till rättspsykiatrisk vård. Utifrån Wikströms perceptionsvalprocess (2014:79) så är min tolkning att frestelsen att tillfredsställa egna begär och *samtidigt* agera ut ilska framkommer tydligt i fallet. Men det är interaktionen med ett specifikt (svagt) offer i en isolerad omgivning, som inte avskräcker GP, som leder till att brottet uppstår som ett genomförbart handlingsalternativ för honom. Att han var motiverad, eller fick en impuls, är otillräckligt för att förstå orsaken till händelsen.

Motivationen för brott mot griftefriden är liksom i den sociala och privata dimensionen ofta frestelsen att undgå upptäckt. Samtidigt återfinns här nästan alla av det lilla antalet fall (som fallnummer 16 ovan), som kännetecknas av en mer aggressiv eller offensiv behandling av kroppen. Hanteringen kan svårligen förklaras på annat sätt än att gärningspersonen velat avreagera sig eller förnedra offret. Detta konstateras genom att offret inte gömts särskilt väl, eller alls, och att hanteringen snarare underlättat för polisutredningen.

I fallnummer 24 uppstod en plötslig konfrontation mellan två berusade män som utvecklades till en grov misshandel där den ena mannen avled. Gärningspersonen släpade sedan offrets döda kropp bakom sin bil, fäst med en snara runt halsen vid dragkroken i ca 1,5 km, och dumpade honom i en kanal. Händelseförloppet innebar hög risk för upptäckt av vittnen i form av andra bilister och boende, och signalerar ett emotionellt laddat raseri snarare än vilja att undgå upptäckt.

Ett liknande mönster framträder i fallet där en kvinna tidigt en morgon anmälde ett mord som skett i hennes radhus (fallnummer 35). Under samtalet sa hon att det var hennes sambo som dödat någon på grund av svartsjuka, vilket hon senare tog tillbaka. När polisen kom fram hittades en man liggandes på tomten, halvt ut på trottoaren mitt i radhusområdet. Han hade skjutits med ett hagelskott mot kroppen och ett påsittande skott mot tinningen inne i huset. Sedan hade han släpats ut genom altanen, över gräset till tomtgränsen och där, med jeansen nedhasade runt knäna, skjutits en gång till i skrevet. Utöver det fanns två hagelsalvor utanför sovrumsväggen på övervåningen och offrets mobiltelefon påträffades på kvinnans sida i sängen. Offret var en 27-årig man som nyligen flyttat till sin mamma för att börja om i en ny stad. Tidigare på mordkvällen pratade han med mammans granne som bjöd med honom hem till sin dotter och hennes sambo för att dricka öl, och han följde med. Klockan 02:15 hörde flera grannar skrik och höga smällar, men ingen larmade polisen.

Gärningspersonen var en tidigare ostraffad 32-årig man med jaktlicens och gevär hemma, sambo med två små barn. Han beskrevs som lugn och ordningsam med bra arbete, familj och vänner. GP förnekade all kännedom om vad som hänt, han sade sig ha en minneslucka på grund av kraftig berusning, men medgav att han tidigare under kvällen ”spexat” med ett gevär. Även sambon hävdade att hon inte mindes något, men erkände att hon städat undan blod på morgonen innan larmsamtalet. Otrohet och svartsjuka hade varit ett problem i

relationen och kvinnan sa i förhör att de skojat om att *"om du är otrogen skjuter jag dig"*, vilket gällde båda två. Minnesluckorna godtogs inte av rätten; en undangömd klänning visade att den som burit den stått mycket nära offret när han sköts i huvudet.

GP uttryckte ingen ånger, ingen empati med offret och tog inte på sig något ansvar för det som hände. Hans uttalanden innan och efter händelsen indikerar att han utifrån SAT (Wikström, et al. 2013:14) har en brottsbejakande moral inför den specifika handlingen. Alkoholen sänkte tröskeln till att agera med ett regelbrott han redan moraliskt och mentalt godkänt.

Gärningspersonerna i den slumpartade dimensionen "medger omständigheterna men förnekar ansvar" på grund av nödvärn, berusning eller psykiskt tillstånd. Agerandet kan ses i ljuset av moralisk frikoppling: vad som än har hänt i ett snabbt förlopp har möjligen inte varit genomtänkt på förhand, men i stunden rationaliserats till att bli ett acceptabelt handlingsalternativ jämfört med andra konsekvenser (Bandura, 1996:365). Beteendet blir tydligt i fallnummer 2 som handlar om en 29-årig kvinna som försvann spårlöst. Hennes bil hittades med samtliga tillhörigheter i på en rastplats, och efter en tids utredning misstänktes en tidigare ostraffad gruvarbetare, jägare och familjefar i 50-årsåldern, som försökte dölja ett alkoholmissbruk och depression för omgivningen. Han förnekade först, erkände sedan delar av händelseförloppet men ändrade version flera gånger och hävdade minnesluckor, samt skuldbelade offret.

Han påstod att hon varit otrevlig och skällt på honom för att han kört vårdslöst in på rastplatsen, varpå han knuffat henne så att hon föll baklänges och slog huvudet mot dragkroken på bilen, och sedan i panik lagt henne i bakluckan. Inget av detta kunde styrkas genom spår på platsen eller dragkroken. Motivationen för honom att begå brott mot griftefriden var frestelsen (Wikström et al. 2013:23), behovet att komma undan med vad som än orsakade offrets död. Sex veckor efter försvinnandet visade han var kroppen fanns och den var då illa åtgången, både förruttnad och bränd med fotogenliknande vätska. Det konstaterades att offret utsatts för kraftigt våld samt blivit skjuten både i ryggen och på nära håll i huvudet när hon fortfarande levde. Berättelsen om att hon avlidit genom en olyckshändelse kunde avfärdas. Det framkom även att GP flyttat offret från grusvägen där hon sköts till platsen där han brände kroppen och lät den ligga någon vecka, innan han

flyttade den till fyndplatsen. Under tiden levde han som vanligt och höll masken inför familjen och bekanta.

Den slumpartade konfrontationens dimension ramar in ett orsaksförlopp som inte har något med en bakomliggande relation till offret att göra, som kan beskrivas som opersonligt och har karaktären av en blixtnedslag från klar himmel.

6.3. Sammanfattande komparation av dimensionerna

I analysarbetet återfanns flera fall som befinner sig i en gråzon mellan två dimensioner, exempelvis kategoriserades tre av fallen inledningsvis som co-offending men under analysarbetet förflyttades de till den slumpartade konfrontationens dimension. Den djupare analysen visade att det snarare handlar om skyddande av brottsling än delaktighet i hantering av kroppen.

I den sociala dimensionen är gruppdynamiken avgörande för varför och hur brottet sker, vilket särskiljer fallen från de övriga i materialet. Fallen inkluderar fler brottserfarna individer och victim/offender overlap än de andra dimensionerna. Därmed uppstår lättare moralisk korrespondens i brottsituationen, vilket inte förekommer i de andra två dimensionerna. Likaså var det bara i den sociala dimensionen som jag tolkade att brottet var ett resultat av bristande självkontroll hos gärningspersoner, på grund av press utifrån.

I den privata dimensionen återfinns flest antal fall, samt många av de socialt välfungerande, tidigare ostraffade gärningspersonerna. Centralt för hur och varför brottet begås är att det är en privat hemlighet som inte begås med hjälp av andra, eller för andra, och huvudsakligen är defensiv i en försvårande omgivning. Unikt för den slumpmässiga konfrontationens dimension är avsaknaden av relation mellan offer och gärningsperson och att händelseförloppet har överfallskaraktär. Detta kriterium uppfylls inte i de andra två dimensionerna och är också betydelsebärande för varför brottet sker och på vilket sätt. Offer och gärningsperson råkar sammanstråla, i annat fall hade inget brott skett, eller så hade det drabbat någon annan.

6.4 Resultat gällande SAT - prövad med brott mot griftefriden

I analysarbetet prövades även huvudteorin SAT (Wikström et al. 2013) mot det empiriska materialet med avsikten att i slutskedet kunna säga något om teorins användbarhet: får den stöd, bör den utvidgas eller är den svår att tillämpa? Jag har valt att dela upp mina tolkningar i fem ansatser utifrån teorins centrala begrepp:

1. Brott mot griftefriden är en vanehandling som sker utan övervägande. **Nej**, stöds inte i materialet, brottet är för avvikande. Brott som vana kan förklara föregående våldshandlingar, som att gärningspersonen brukar ta till våld i konflikter. När gärningspersonen ställs inför en död kropp är min tolkning att det är så pass unikt att vanan bryts och det sker ett övervägande där kontrollfaktorer blir avgörande.

2. Brottet strider mot individens moral men sker på grund av bristande självkontroll i stark affekt, psykiskt tillstånd eller berusning. **Tveksamt** eller inget stöd gällande brott mot griftefriden. Tolkningen baseras delvis på att rättegången sker lång tid (minst 6 - 18 månader) efter brottet, när det som eventuellt påverkat har dämpats, men ändå uttrycks knappt någon ånger, skuld, skam, empati eller ansvarstagande.

3. Brottet strider mot individens moral men blir genomförbart och sker (i moralisk konflikt) genom bristande självkontroll på grund av press från en brottsbejakande omgivning. **Ja**, får stöd i materialet men förekommer uteslutande i den sociala dimensionen. Viss moralisk frikoppling tillämpas men det framgår i materialet att personen mått dåligt under och efter brottet och utan påtryckning från medgärningspersoner hade det inte skett.

4. Brottet *blir* ett acceptabelt handlingsalternativ och sker (i moralisk konflikt) på grund av bristande avskräckning) utifrån en ”brottspragmatisk” eller ”brottslikgiltig” moral, snarare än ”brottsbejakande”, vilket signalerar större moralisk regelförankring än det verkar handla om. **Ja**, SAT får delvis stöd i empirin men kan utvidgas med Banduras (1996) djupare förklaring av *hur* moralisk frikoppling används för att *göra* brottet genomförbart och hanterbart för individen efteråt.

5. Brottet anses vara rätt sak att göra, ett önskvärt handlingsalternativ utifrån brottsbejakande moral och sker (i moralisk korrespondens, eller konflikt på grund av bristande avskräckning). **Ja**, får stöd, inte minst i fall med gärningspersoner som kan tolkas som det våldsamma fåtalet (Collins, 2008:370).

SAT (Wikström et al. 2013) bekräftas av och får stöd av tre förklaringsalternativ (3, 4 och 5) vilka berör agens och överväganden i interaktion med omgivningen och egna rationaliseringar. Alternativ 4 är enligt min tolkning mest förekommande, varför jag i kommande diskussionsavsnitt bland annat kommer att föreslå att teorin utvidgas med ett mer dynamiskt moralresonemang.

7. Diskussion

Syftet med uppsatsen har varit att utifrån en utforskande ansats genomföra en kartläggning gällande omfattning och struktur i svensk kontext, samt en teoretiskt prövande orsaksanalys av brott mot griftefriden med hänsyn till interaktioner mellan individen och omgivningen, genom huvudteorin SAT (Wikström et al. 2013). Jag ville undersöka om det går att tillämpa en generell teori på ett ovanligt brott eller om det vore lämpligare att utveckla en brottsspecifik teori.

7.1 Genomförande

Utgångsläget var en brist på tidigare forskning om specifikt brott mot griftefriden i svensk kontext och de metodologiska utmaningar det innebär att studera ovanliga brott. Metodproblemet hanterades genom valet av kvalitativ fallstudiedesign. Andra tillvägagångssätt hade genererat andra slags resultat men jag har svårt att föreställa mig en lämpligare metod för den här typen av uppsats, på grund av möjligheten att arbeta både flexibelt och strukturerat.

Ytterligare en svårighet gällde urval av fall att inkludera, avseende falldefinition och material. Brå-rapportens (2019) urval är omöjligt att upprepa, så jag utgick istället från en formell juridisk definition, vilket jag menar har stärkt uppsatsens validitet och reliabilitet. Materialet blev omfattande i och med den valda tioårsperioden och det var bitvis utmanande att hitta rätt

nivå i inomfallsanalysen. Ett färre antal fall hade möjliggjort en djupare analys av varje analysenhet. Fördelen med en längre tidsperiod var dock att den synliggjorde ökningen av antalet domar per år, samt underlättade för mellanfallsanalysen, där mönster annars hade varit fragmentariska eller osynliga.

7.2 Sammanfattande diskussion av resultaten

Jag kommer här att diskutera kartläggningen först och därefter orsaksförklaringar samt teoriprövningen.

Frågeställning 1: På vilket sätt kan brottet kartläggas och beskrivas utifrån mönster gällande förekomst och struktur?

Jag bedömer att det inte är meningsfullt att analysera alla handlingar som enligt lag utgör brott mot griftefriden tillsammans. Det faller sig naturligt att dela upp brottet i två typer baserat på vad det riktar sig mot: en gravplats eller en obegravd kropp. Trots skillnader i falldefinition ger både styckmordsstudien (Guggenheimer & Zilg, 2019) och Brå-rapporten (2019) stöd åt vissa av uppsatsens resultat, rörande brottets struktur. Brå-rapporten (ibid:41) beskriver att döljande eller skändande av en död kropp är ovanligt, vilket även jag konstaterar utifrån antalet fall av brott mot griftefriden i förhållande till antal fall av dödligt våld per år. Resultatet motsäger lagkommentarer och domskäl formulerade i termer av att sådana handlingar är ett normalt led i en mordhandling (Roos, 2018), vilket jag tycker är intressant och ett ämne för en framtida studie.

Kvinnor är brottsoffer i högre utsträckning än i statistiken över dödligt våld generellt, vilket är jämförbart med resultaten i Brå-rapporten (2019:41) och styckmordsstudien (Guggenheimer & Zilg, 2019). Det hänger sannolikt ihop med att offer och gärningspersoner i de flesta fall är bekanta eller närstående, vilket gör döljande av föregående våldsbrott mer angeläget. Liksom i styckmordsstudien (ibid) är den vanligaste typen av hantering av kroppen defensiv, vilket stärker slutsatsen att brottet vanligtvis handlar om praktisk problemlösning för gärningspersonen.

Antalet domar som behandlar brott mot griftefriden har ökat markant under den undersökta tioårsperioden, och sedan studiens urval gjordes har tre domar fallit under 2020 (brott begångna 2019) och tre åtal väckts, som jag känner till. Ökningen kan diskuteras utifrån två tänkbara orsaker:

a. En faktisk ökning, möjligen kopplat till ökad allmänbildning hos befolkningen i stort om forensiska utredningsmetoder och dess betydelse för polisutredningar och domstolsbedömningar. De flesta vet att det numera är svårt att döda någon man känner och inte kopplas till brottet, förutsatt att kroppen finns kvar på brottsplatsen och/eller är intakt. Uppklaringsstatistiken för mord som inte är skjutningar på allmän plats är fortsatt hög (Brå, 2019:52).

b. Ökad ”tillämpningsbenägenhet”, ifall åklagare oftare väljer att åtala för brott mot griftefriden och att domstolar oftare bedömer att brottet inte konsumeras av en morddom. Det kan finnas en ”Ulväng-effekt” (2013) om fler åklagare och domstolar vänder sig till nyare, praktiskt vägledande litteratur. Jurister och nämndemän påverkas också av kulturella förändringar i samhället, exempelvis en ökad känslighet för våld (Kivivouri, 2015). Jag tror mer på det senare, kopplat till flera mordfall (Johansson & Nordström, 2011) i det tidiga spannet av tioårsperioden, som jag förväntade mig skulle inkludera åtal om brott mot griftefriden men inte gjorde det. Jag är ganska säker på att de hade gjort det idag.

Frågeställning 2: Vilka faktorer samspelar i brottsituationen, och på vilket sätt kan situationella teoretiska perspektiv bidra med tänkbara orsaksförklaringar?

Jag var först tveksam till om situationella dimensioner skulle underlätta eller komplicera analys- och resultatredovisning, men det var svårt att tolka de mest framträdande särdragen på något annat sätt. Under arbetets gång tycker jag att dimensionerna fungerat bra för att reducera komplexiteten gällande möjliga orsaksförklaringar och ringa in de mest betydelsefulla. Det finns däremot inget enskilt villkor för att brottet ska ske som är gemensamt för samtliga fall utifrån min tolkning, det är för stor variation mellan dem. Något som eventuellt kan beskrivas som ett generellt mönster är att brottshandlingarna genomförs i flera steg. Det utdragna förloppet styrks genom exempelvis kontoutdrag och kvitton som visar

att gärningspersonerna hyrt fordon eller inhandlat material för att kunna städa brottsplatsen, förpacka, dölja, eller stycka offret. Det styrks även av att vissa kroppar har hanterats på olika sätt över dagar, månader eller år. Sammantaget talar de många besluten och stegen för att majoriteten agerar rationellt utifrån överväganden och sin egen uppfattning om situationen.

Resultatet kan underlätta förståelsen av fall som det inledande AMC-fallet där gärningspersonen var tidigare ostraffad, utan missbruksproblematik eller psykisk störning, inte känd för att vara temperamentsfull eller impulsiv. Min tolkning är att han agerade som han gjorde utifrån att handlingsalternativet *gjordes* acceptabelt i situationen, givet att frun avled i hemmet - en plats som erbjöd betänketid och ytor att gömma kroppen på medan överväganden gjordes och beslut fattades.

Inga fall av brott mot griftefriden i studien beror på uppgörelser i kriminella miljöer, vilka sker företrädesvis med skjutvapen på allmän plats (Brå, 2019:54). Trots att det förekommer fall med brottsbelastade brottsoffer och gärningspersoner i den sociala dimensionen, så är den typen av omgivningar kriminogena på andra sätt.

Eftersom uppsatsen har en teoretisk förankring som guidat analysarbetet så finns det förutsättningar att, utifrån Yins beskrivning av analytisk generalisering (2018:37–38), uttala sig om huruvida resultaten kan vara giltiga även utanför det studerade området. Jag tror att resultaten gällande SAT (Wikström et al. 2013) skulle kunna generaliseras i förhållande till andra extrema brottstyper, där vardagsförklaringar tenderar att patologisera eller exotisera individen som ond eller galen, och där brottet svårligen kan tolkas som en vanehandling. Det är även möjligt att tänka sig situationella dimensioner gällande andra ovanliga brott. Exempelvis en kommunikativ dimension i förhållande till massskjutningar, där publicerade manifest och livestreamade brott i sociala medier kan anses meningsbärande och avgörande för hur och varför brottet sker.

7.3 Teorins styrkor och svagheter

Huvudteorin SAT (Wikström et al. 2013) är, trots vissa svagheter, användbar för att synliggöra hur interaktion mellan individens egenskaper och omgivningen leder fram till att ett visst brott begås (eller inte), den så kallade perceptionsvalprocessen. Istället för

korrelerade riskfaktorer läggs fokus på handlingsprocessen i den specifika situationen: genom vilka mekanismer fattas beslutet att bryta mot en viss regel? Interaktion och situation är lika betydelsefullt för händelseförloppet som personliga egenskaper.

SAT behöver dock utvidgas i fråga om moralfiltret och i synnerhet individens moral som varande brottsbejakande *eller* lagrelevant i förhållande till ett visst brott (som att skymfa en död kropp). Min uppfattning, efter att ha applicerat teorin på materialet, är att de två kategorierna är för stela. Även om Wikström redogör för att moral är individuellt i förhållande till en specifik regel och vi kan bry oss mer eller mindre om att följa regler vi inte tycker är så viktiga (Wikström et al. 2013:14), så beskrivs inte om och *hur* den ståndpunkten kan ändras, och genom vilka kognitiva mekanismer det i så fall sker.

Sällsynta händelser som när tidigare ostraffade personer begår spektakulära brott, exempelvis styckar sin fru i garaget, utmanar bilden av alla brott som moralhandlingar. Är det meningsfullt att prata om en brottsbejakande egen moral när det gäller individer som aldrig varit våldsamma men plötsligen väljer att skända en död kropp? Ett argument för ja-svar på den frågan är att knappt några gärningspersoner tar ansvar, uttrycker ånger eller empati för offret. Men jag upplever att kategorin ”brottsbejakande moral” signalerar ett för starkt ställningstagande. Oftare har jag fått intryck av ”brottspragmatisk” eller ”brottslikgiltig” moral som går att förflytta mot bejakande med inlärd rationalisering av handlingen. Brottet kan anses vara fel men *göras* acceptabelt genom moralisk frikoppling och neutralisering. Likaså bör man betänka att alla inte *har* en genomtänkt moraliskt grundad värdering för udda och extrema regelbrott som man aldrig reflekterat över tidigare. Moralen behöver delvis utformas i situationen. SAT skulle i det avseendet med fördel kunna utvidgas med Banduras (1996) mer dynamiska förklaring av moral som något betydligt mer rörligt och kontextuellt, även i förhållande till en extrem handling som brott mot griftefriden.

Collins (2008) främsta bidrag som komplement till SAT är förklaringsvärdet i interaktionsmönster *innan* brott mot griftefriden begås. Begrepp som attack mot ett svagt offer sätter fingret på hur våldsamma situationer byggs upp och tippar över. Han understryker även betydelsen av mental förberedelse och kunskap inför en given (eller skapad) situation på ett sätt som SAT inte berör. Det stora bidraget Collins gör är att avmystifiera våld, även mot

döda. Inte ens de mest våldsbenägna är våldsamma hela tiden, i alla typer av situationer, mot vem som helst, och kriminellt oerfarna kan begå grova våldsbrott, givet vissa omständigheter.

SAT berör knapp alkohol- och drogpåverkan utan låter det ingå under ”bristande självkontroll på grund av stark affekt eller påverkan” (Wikström, 2014:82). Jag hade gärna sett ett djupare resonemang om detta eftersom de är vanligt förekommande orsaksförklaringar i många sammanhang där våldsbrott ska förklaras. Teorin brister även i att tvärvetenskapligt inkludera kunskaper om psykiska störningar. Aspekten inryms vagt inom personliga egenskaper (ibid:83), vilket jag tycker blir för grunt. Inget av fallen i materialet inkluderar ett brott som begåtts under psykos, men om så varit fallet så uppstår ett teoretiskt glapp. Förvisso går det att argumentera för att en psykotisk person kan anses vara subjektivt rationell och göra överväganden utifrån sin temporära verklighetsuppfattning. Det kan i så fall förstås med hjälp av Thomasteoremet (Thomas & Thomas, 1928): *”Om människor definierar situationer som verkliga blir de verkliga till sina konsekvenser”*. Oavsett anser jag att SAT behöver kompletteras för att förklaringsstyrkan ska bibehållas för brott som begås då individens verklighetsuppfattning är förvrängd.

Ytterligare en utmaning med situationell brottsanalys avser frågan om när en situation börjar och slutar. De flesta av de studerade fallen innehåller flera brottsituationer som kan separeras både i tid och rum. Gärningspersonen kan ha återvänt med medhjälpare eller fordon, det kan gå dagar under vilka en kropp flyttas och behandlas på nya sätt. Jag har oftast tolkat dessa som separata situationer, men det är inte en självklar uppdelning.

SAT har slutligen svårt att leda fram till konkreta brottsförebyggande åtgärder, utöver primärpreventiv välfärd och generella rekommendationer om att minska brottsbenägna individers exponering för kriminogena omgivningar (Wikström et al. 2013:409). Det är en liten brist som kan påpekas, eftersom det blir viktigt i förhållande till diskussioner om ovanliga brottsfall, och huruvida de kan förebyggas eller inte.

7.4 Slutsatser

En värdefull slutsats för kriminologin som ämne är att en generell teori som SAT (Wikström et al. 2013) får svårt att förklara alla slags brott, som de udda, på egen hand. Men Clarkes

(2018) krav på framtidens kriminologi att utveckla brottspecifika teorier är inte heller fruktbart när det gäller en så heterogen brottstyp som brott mot griftefriden. Jag vill påstå att det är mer användbart att tillämpa en generell kriminologisk teori som bas, som utvidgas för ändamålet med hjälp av fenomenspecifika mikroteorier som Collins våldsteori (2008) och tvärvetenskapliga inspel som Banduras moraliska frikoppling (1996).

Brott mot griftefriden definieras av lagen och de handlingar som omfattas av samma lagtext är extremt olikartade, men de kan på goda grunder förstås som interaktions- och situationsstyrda moralhandlingar. Brottet befinner sig även i ett tvärvetenskapligt gränsland, och det är tydligt för mig att ett interdisciplinärt upplägg skulle generera mest praktisk nytta av resultatet i en framtida studie.

Avslutningsvis vill jag säga att önskemål om straffskärpningar kan spegla samtidens ökade känslighet för våld och kränkningar av medmänniskor - döda som levande - och rikta sig mot en lagstiftning som åldrars ur sin kostym. En framtidsspaning är att döda kan vara på väg att få juridisk subjektivitet på ett nytt sätt, och att den personliga integriteten som skyddsintresse åsidosätter pietetskänslan. Även om ingen av de nyhetskällor jag tagit del av har använt ordet pietet så beskrivs brottshandlingarna i termer av att vara "*mala in se*" - moraliskt fel och ont i sig själv, oaktat vad lagen säger. Det framstår som oomstritt moraliskt förkastligt att skända en död människa. Till sist, Wikström inleder en av sina senare artiklar om SAT (2017:501) med ett citat av Anthony Bottoms (2002) som jag förstår på ett nytt sätt efter att ha arbetat med den här uppsatsen:

"If they are true to their calling, all criminologists have to be interested in morality."

8. Referenser

- Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N. (2013). *Kriminalrättens grunder*. Uppsala: Iustus
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2018). *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research* (3:d ed.). London: Sage Publications
- Bandura, A. (1996). Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364-374.
- Bet. (2018/19:JuU11). *Justitieutskottets betänkande*. Hämtad 2019-12-27 från: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/straffrattsliga-fragor_H601JuU11
- Brottsförebyggande rådet. (2019). *Dödligt våld i Sverige 1990-2019. Omfattning, utveckling och karaktär. Rapport 2019:6*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Clarke, R. V. (2018). Regulating Crime: The Birth of the Idea, Its Nurture, and the Implications for Contemporary Criminology. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 679(1), 20–35.
- Collins, R. (2008). *Violence. A Micro-Sociological Theory*. Princeton: Princeton University Press
- Granström, G. (2006). Att arbeta med juridiskt material - metodologiska möjligheter och problem. I Roxell & Tiby (red.), *Frågor, fält och filter. En kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur
- Guggenheimer, D. & Zilg, B. (2019). Pressutskick Studie om Styckmord. Via epost från författare.
- Harding, D. J., Fox, C., & Mehta, J. (2002). Studying Rare Events through Qualitative Case Studies: Lessons from a Study of Rampage School Shootings. *Sociological Methods & Research*, 31(2), 174–217.
- Hovrätten för nedre Norrland, dom 2011-10-14 i mål nr. B 650–11.
- Jennings, W. G., Piquero, A. R., & Reingle, J. M. (2011). On the overlap between victimization and offending: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 17(1), 16–26
- Johansson, A & Nordström, J. (24 februari 2011). Kannibalens samtal chockade polisen. *Aftonbladet*. Hämtad 2020-04-15 från: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/wEvrPG/kannibalens-samtal-chockade-polisen>
- Jones, I. (2017). A grave offence: corpse desecration and the criminal law. *Legal Studies*, 37(4)

Kennedy, D. M. (2009). *Deterrence and Crime Prevention. Reconsidering the prospect of sanction*. New York: Routledge

Kivivouri, J. (2015). Understanding trends in personal violence: does cultural sensitivity matter? I Tonry, M. (red). *Why crime rates fall and why they don't*. University of Chicago Press.

Lauritsen, J.L. & Laub, J.H. (2007). Understanding the Link Between Victimization and Offending: New Reflections on an Old Idea. *Crime Prevention Studies*, (22) 55-75.

Lindgren, S.-Å. & Thodelius, C. (2017), School Shootings in Seven Countries: Testing and Developing the Theory of Five Necessary Conditions. I Andersson, Petersson & Skårner (red.), *Den motspänstiga akademikern. Festskrift till Ingrid Sahlin*, s. 351 – 381. Malmö: Égalité

Marshall, C. & Rossman, G. B. (2018) *Designing Qualitative Research* (6th ed.). Los Angeles: Sage Publications

Motion 2018/19:2640. *Höj straffet betydligt för brott mot griftefriden*. Hämtad 2019-10-01 från: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/hoj-straffet-betydligt-for-brott-mot-griftefriden_H6022640

Newman, K. S., Fox, C., Harding, D. J., Mehta, J. & Roth, W. (2005). *Rampage: The Social Roots of School Shootings*. New York: Basic Books

Palm, O. (5 september 2017). Brotts mot griftefriden ger kortare straff i Danmark. *Svt Nyheter*. Hämtad 2020-01-30 från: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/brott-mot-griftefriden-ger-kortare-straff-i-danmark>

Prop.1992/93:141. *Om ändring i brottsbalken m.m.* Hämtad 2019-12-30 från: <https://lagen.nu/prop/1992/93:141#S3>

Roos, M.-A. Brottsbalk (1962:700) 16 kap. 10 §, Lexino lagkommentar (JUNO, 2018). Hämtad: 2020-01-15: https://pro-karnovgroup-se.ezproxy.ub.gu.se/b/documents/2549592?t=time_travel

Solna tingsrätt, dom 2018-01-12 i mål nr. B 4619–17.

SOU 1992:16 (1992). *Kroppen efter döden. Slutbetänkande av transplantationsutredningen*. Stockholm

Stenlund, K. (20 januari 2018). Ygeman vill ha strängare straff. *Folkbladet*. Hämtad 2019-12-30 från: <http://web.retriever-info.com.ezproxy.ub.gu.se/services/archive/doNavigatorDrilldown>

Svahn, N. (12 januari 2018). Kritik över lågt straff för styckning av fru. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2019-11-30 från: <https://www.svd.se/frias-for-mord--doms-for-styckning>

Sykes, G. M. & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, vol. 22, nr.6, sid. 664-670

Södertörns tingsrätt, dom 2018-01-10 i mål nr. B 6316-17.

Thodelius, C. & Sandén, H-O. (2019). Lethal school violence in Scandinavia: development of an incident typology and suggestions for prevention. *Journal of Risk Research*, 22(6) 692-700

Thomas, W. I. & Thomas, D. S. (1928). *The child in America, Behaviour Problems and programs*. New York: Knopf

Tracy, S. J. (2010). Qualitative Quality. Eight "Big Tent" Criteria for Excellent Qualitative Research. *Qualitative Inquiry* 16(10), 837-851

Troyer, J. (2008). Abuse of a corpse: A brief history and re-theorization of necrophilia laws in the USA. *Mortality*, 13(2), 132–152.

Ulväng, M. (2013). *Brottslighetskonkurrens. Om relationer mellan regler och fall*. Uppsala: Iustus

Vetenskapsrådet. (2017). God forskningssed. Stockholm. Hämtad 2020-02-12 från: <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>

Waring, E. (2002). Co-Offending as a Network Form of Social Organization. I Waring &

Whitten, D. O. (2005). Corpse abuse and the body-parts market. *Essays in Economic & Business History*, 23, 140-152.

Wikström, P.-O., H, Oberwittler, D., Treiber, K. & Hardie, B. (2013). *Breaking rules. The Social and Situational Dynamics of Young Peoples Urban Crime*. Cambridge: Cambridge University Press

Wikström, Per-Olof, H. (2014). Why crime happens: A situational action theory. I Manzo, G. (ed.), *Analytical Sociology: Actions and Networks*. Wiley-Blackwell.

Wikström, Per-Olof, H. (2017). Character, circumstances and the causes of crime: towards an analytical criminology. I Liebling, Maruna & McAra (ed.), *The Oxford Handbook of Criminology*. 6th ed. Oxford University Press

Yin, R., K. (2018). *Case Study Research and Applications. Design and Methods*. 6th ed. Thousand Oaks: Sage Publications

9. Appendix

Fall-nr.	Anmäld saknad? Om ja: hittad efter hur lång tid?	Erkänner/förnekar?	Relation BO och GP	Typ av hantering av kroppen	Motivation för bmgf: frestelse eller provokation?	Moralisk korrespondens eller konflikt? (vid bmgf)	Vid moralisk konflikt: avskräckning, självkontroll?
4	Ja, 1 mån.	GP 1: förnekar mord, erkänner bmgf. GP 2: förnekar mord, medger men minns inte bmgf pga droger" GP 3: erkänner	2 bekanta	Typ 3 - offensiv och typ 1	Provokation	Moralisk korrespondens	
6	Nej	Förnekar mord, erkänner bmgf men förnekar ansvar	4 släkt/familj	Typ 1 - defensiv	Frestelse	Moralisk konflikt.	Otillräcklig avskräckning. Subjektiv rationalitet.
11	Nej	Varken eller, "minns inte" (men har erkänt i förhör)	3 partner (el.ex.)	Typ 1 - defensiv	Frestelse	Moralisk konflikt.	Otillräcklig avskräckning. Subjektiv rationalitet.
15	Ja, mindre än ett dygn	Medger omständigheter men förnekar uppsåt, erkänner bmgf	2 bekanta	Typ 1 - defensiv	Frestelse	Moralisk konflikt.	Otillräcklig avskräckning. Subjektiv rationalitet.
17	Ja, ca 3 mån.	GP 1: Förnekar GP 2: Förnekar	3 partner (el.ex.)	Typ 1 - defensiv	Frestelse	Moralisk korrespondens	
21	Ja, inte hittad men konstaterad död ca. 2 år senare	Förnekar	2 bekanta	Typ 1 - defensiv	Frestelse	Moralisk konflikt.	Otillräcklig avskräckning. Subjektiv rationalitet.
24	Nej	Förnekar mord, hävdar nödvärn, erkänner misshandel och bmgf.	0 främlingar	Typ 2 - aggressiv och typ 1	Provokation	Moralisk konflikt.	Otillräcklig avskräckning. Subjektiv rationalitet.

Tabell 1, exempel analyskategorier.